

Protes,

Hur subjektet förändras av produktivkrafternas utveckling, den teknologi (verktyg, apparater och organisationsformer) som möjliggör och villkorar tänkandet.

metafor

De begrepp och symboler och samtidens användning av dessa i relation till den nyliberala statens kroppspolitik.

och den obsoleta kroppen

En tendens mot en permanent marginalisering av det skikt inom befolkningen som inte längre är produktiva för det kapitalistiska produktionssättet. Den disciplinerade reserv av fattiggjorda och utestängda människor.

De subjekt som är det konstanta i det urbana rummet, snarare än det avvikande, ur ett globalt perspektiv. De som inte ges val att bli en del av det finansialiserade hälso-paradigmet.

En antologi med text av
Kajsa Ekis Ekman,
Tobias Hübinette, Johan
Jönson, Michele Masucci,
Benjamin Noys, Mikael
Nyberg, Mani Shutzberg,
Helena Tolvhed

Red.
Hedda Viå, Samuel Richter

Protes,

metafor

och den obsoleta kroppen

Protes, metafor och den obsoleta kroppen
Redaktion: Hedda Viå och Samuel Richter
Grafisk form: Kristoffer Larberg

Protes, metafor och den obsoleta kroppen
(2014-2017), ett konstnärligt forsknings-
och utvecklingsprojekt med stöd av Kungl.
Konsthögskolan, Stockholm.

Hedda Viå, Samuel Richter, Stockholm. 2017

Denna pdf får laddas ned i sin helhet.
Upphovsrätt för varje text tillfaller författaren
av den enskilda texten.

Förord	09
Kajsa Ekis Ekman	11
<i>omarbetat utdrag ur boken Varat och Varan (2011)</i>	
Del av mailkonversation med Benjamin Noys	18
Tobias Hübinette	21
<i>De svenska rasstereotypdebatterna 2011-13: En studie av en antirasism i kris</i>	
Mani Shutzberg	31
<i>Dygden</i>	
Johan Jönson	37
<i>utdrag ur mot. vidare. mot. (2014)</i>	
Michele Masucci	41
<i>Plasticitet som motstånd</i>	
Mikael Nyberg	49
<i>Vård i vingarnas frihet</i>	
Helena Tolvhed	55
<i>Den smala lyckan – Om hälsa som ideologi och om fett som norm- och samhällskritik</i>	
Johan Jönson	63
<i>utdrag ur mot. vidare. mot. (2014)</i>	

Förord

Det här är en antologi om kropp, ekonomi och kunskapsregimer vars utgångspunkt är en kritik av reellt existerande motsättningar som går att urskilja idag. Att inte utgå från detta, utan att hoppas på ständiga tillblivelser, är att ta kostsamma konceptuella språng från det som pågår just nu. I den kapitalistiska njutningsökonomi kan och bör allt reifieras och bakom teknologiska framsteg reproduceras de ojämlikheter det ekonomiska systemet bygger på.

Hälsa

En tendens i samtiden är en faiblesse för *det hälsosamma*, vilket har gjort Hälsa till en vara, och en av de tydligaste klassdistinktionerna i det urbana rummet. Konkret ser vi att klass och förväntad livslängd hänger ihop, men Hälsa är också en trop för exklusivitet, mobilitet och frånvaron av repetitivt arbete eller arbetslöshet. Det rådande hälsoparadigmet kan därför sägas kännetecknas av en *hälsoism*, där varufierade metoder används för att hantera mänskligt lidande och brister, där individen själv ansvarar för att proaktivt optimera sin kropp.

Sjukvård som nyliberal nemesis

Strukturellt ser vi hur olika pseudoinnovationers management-språk avlöser varandra inom den offentliga sektorn, som kognitiv förströelse medan resurser minskar och arbetstempot höjs. Offentligt finansierad verksamhet är idag så misshandlad att strategin tydligt uppenbarar sig: ingen kommer längre protestera när den helt och hållet lämnas över till privata företag. Som Chomsky sa:

That's the standard technique of privatization: defund, make sure things don't work, people get angry, you hand it over to private capital.

NPM, lean eller nu värdebaserad vård, jakten på det mätbara, en destruktiv feedback-loop, i kombination med kraftigt minskade resurser har ödelagt de landstingsdrivna sjukvårdssystemen som samtidigt genomgått en proletariseringprocess, i meningen att många sjukvårdsyrken liknar enformigt fabriksarbete med konstant underbemanning, och ett minimalt inflytande över den automatiserade arbetsprocessen.

Detta skapar ett absolut mervärde genom förlängning av arbetsdagen där mer ska utföras på samma tid, samtidigt skapas också ett relativt mervärde genom högre arbetsintensitet, vilket leder till ett ökat arbetstempo, ohälsa och en total avsaknad av arbetsplatsdemokrati. Samtidigt som exploateringen av de arbetande ökar, stiger arbetslösheten, som ett ständigt närvarande hot. Arbetsamhället står tyvärr starkare än någonsin och kravet på 2 eller 3 timmars arbetsdag lyser med sin frånvaro.

Obsoleta kroppar och den banala döden

En stor del av arbetarklassen är arbetslös, de ständiga övergångarna mellan arbete och arbetslöshet är karaktäristisk för vår tid. Därför kan ett annat ord för obsoleta kroppar vara proletariatet. När arbetskraften slits ut och förfaller, förnekas den sin mänsklighet som en konsekvens av samhällets klass- och rasbaserade utestängning. När välfärdsinstitutioner blivit till kulisser är det kvinnor som täcker upp med reproduktivt arbete, antingen obetalt eller underbetalt. Den rasifierade kvinnans kropp betalar det högsta priset för den nedrustade välfärden eftersom hennes arbetskraft är den billigaste och den som utnyttjas råast. Hälsa framstår därför som endast en av många användbara kategorier för att kartlägga de senaste 30 årens politiska omvandlingar. Låt oss glömma det heroiska och spektakulära och istället fokusera på detta mer banala men ändå så brutala våldet.

1970-2016

”Kriget mot terrorismen” uppfann inte den obsoleta kroppen - det accentuerade bara en allmän tendens som förstärktes sedan 1970- och 1980-talets nyliberala systemskifte, vilket inneburit en återupprättelse av hierarkier mellan de välbeställda och de som befinner sig i permanent marginalitet. Den senaste ekonomiska krisen, 2007-2008, var en konsekvens av den hittillsvarande finansialiseringen och fungerade som en konservativ restaurering med koncentration av makt och ägande som följd. Det nyliberala systemet har framhärdat med konstgjord andning från staten och dominerar nu ännu efter sin död.

Svensk socialdemokratisk hegemoni har inneburit en transformation från gemensam välfärd till upprättandet av ett nyliberalt system, där makt omfördelats från demokratiskt kontrollerade institutioner till privata företag, med påföljd att koncentration av kapital aldrig kommer som en överraskning. En stat under inflytande av en marknad har utmejslats, men en marknad som hela tiden måste konstrueras inom staten. Detta produktionssätt omformar på ett effektivt sätt de legala metoder som samhället opererar via, då den nyliberala ordningen lagfästs och manifesteras i varje del av samhället.

Medborgarskapet har reducerats till ett självförvaltande entreprenörskap där staten kontrollerar subjekten utan att ansvara för dem. De som förvägras medborgarskap deporteras eller hänvisas till ett liv i modernt slaveri. Denna kontroll kompletteras med ett perverst moraliserande över medborgarskapet självt, arbetslöshet, ohälsa, skuld och fattigdom. Men det är också det delvis värdelösa medborgarskapet som paradoxalt nog också är det som utgör snittet mellan de inneslutna och de inneslutna-uteslutna: det växande antal som gjorts stationära i de flyktingläger den geopolitiska ordningen gjort till sin skenbara lösning, eller den reservarmé av arbetare som temporärt får tillträde över gräns.

Vi ser nu hur nyliberala teknokrater ersätts av öppet rasistiska och konservativa makter. Detta innebär att såväl den gamla nyliberala ordningen som den nya maktens måste angripas samtidigt. Det är helt avgörande vilket medvetande de obsoleta kropparna har, och hur de materiella omständigheterna ser ut, eftersom de avgör såväl kampens form som vår egen överlevnad.

På en klinik i Anad i norra Indien har indiska kvinnor fött västerländska barn. Vita kvinnors ägg insemineras med vita mäns sperma och embryot inplanteras i de indiska kvinnorna. Barnen visar inga spår av den kvinna som burit dem. De kommer varken att bära hennes namn eller att lära känna henne. Efter att ha fött barnen får de indiska kvinnorna lämna dem ifrån sig. Ett kontrakt har redan skrivits på och kvinnorna får mellan 2 500 och 6 500 dollar i samma stund som de ger upp anspråken på barnet de just fött fram. För kvinnorna, varav de flesta är fattiga kvinnor från närliggande byar,¹ kan betalningen vara lika med tio årslöner.² Köparna är främst amerikaner, européer och japaner, de är barnlösa heterosexuella par, homosexuella män och ensamstående män. I en intervju med BBC säger den indiska surrogatmodern Rubina: "Det är ett mirakel. Jag undrade själv hur jag lyckades föda ett så vackert, amerikanskt, helt vitt barn. Jag kunde inte tro det - jag är så lycklig". Hon berättar att ett av hennes två barn har hjärtflimmer och behöver operation och att föda det amerikanska parets barn var det enda sättet att få råd till operationen.³

Det heter surrogatmödraskap och är en växande laglig industri ibland annat USA och Ukraina. I Indien har runt tusen barn fötts på det här sättet.⁴ Surrogatmödraskap har varit en storindustri i Indien tack vare billig teknik, välutbildad personal och fattiga kvinnor som mot ekonomisk ersättning burit andra människors barn. En verksamhet som omsatt ca 9 miljarder kronor varje år.⁵

Två svenska män gick ut i media och berättade att de hade sökt sig till Indien för att skaffa barn. "Jag har inget problem med att man gör detta bara av ekonomiska skäl, jag tycker tvärtom att det på ett sätt känns ganska friskt att se på moderskap med de ögonen" sa en av dem i en intervju i Sveriges Radio.⁶

Surrogatmödraskap - att kvinnor föder barn mot kontrakt - är än så länge inte lagligt i Sverige, men allt oftare hörs krav på att det borde legaliseras. I korthet går surrogatmödraskap ut på att en kvinna insemineras eller tar emot ett embryo, som hon efter nio månader föder och lämnar ifrån sig. Det kan göras gratis eller mot betalning, men i båda fallen handlar det om att kvinnan skriver på ett kontrakt om att föda barn åt andra.

En "revolutionerande" handling

Parallellt med tidningarnas gulliga berättelser byggs också en annan legitimerande berättelse om surrogatmödraskap. Den utarbetas av queerteoretiker, kulturskribenter, liberala politiker och organisationer som RFSL.

Men det underliga är att samma handling som är vägen till den perfekta familjen i tidningsbilagorna och magasinen inte alls ses på samma sätt av kulturdebattörerna. Här är surrogatmödraskap helt plötsligt en "normbrytande" praktik som utmanar gamla konservativa mönster! Filosofen Torbjörn Tännsjö skriver att surrogatmödraskap "upplöser den 'naturliga' idén om moderskap,

1 Howart, Abigail. Surrogacy: Womb for rent. Marie Claire. <http://www.marieclaire.com/world-reports/news/international/surrogate-mothers-india>

2 Vora, Kalindi. Indian Transnational Surrogacy and the Disaggregation of Mothering work. *Anthropology News*. Feb 2009

3 Thuker, Sunita. Mother for only nine months. BBC News. 21 mar 2008

4 Chopra, Anuj. Childless couples look to India for surrogate mothers. *Christian Science Monitor*. 3 apr 2006

5 <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2016/06/nepal-indian-surrogacy-clinics-move-cambodia-160614112517994.html>. (hämtad 2016-06-27). Denna text skrevs 2010, alltså innan Indien förbjöd utländska par att köpa surrogatbarn och verksamheterna har nu börjat flytta till Kambodja istället.

6 Homosexuellt par anlitar indisk surrogatmamma. *Sveriges Radio P1*. 29 maj 2008

om faderskap och om vad en familj är”.⁷ Kutte Jönsson, också filosof, skriver att surrogatmödraskap kan ”utmana normen om det biologiska föräldraskapet” och fungera som ”en murbräcka mot den konservativa familjenormen, där den heterosexuella kärnfamiljen utgör normen”.⁸ Titeln på hans avhandling, *Det förbjudna mödraskapet*, för tankarna till ett censurerat och därför berättigt mödraskap. På samma sätt skriver Ulrika Westerlund och Sören Juvas från RFSL att förbudet mot surrogatmödraskap är bevis på att ”vi har en biologisk, heteronormativ, parorienterad syn på föräldraskap och familj”⁹ och Alesia Goncharik att förbudet ”bara är ett uttryck för den konservativa synen på könsroller och det traditionella mödraskapet som finns än idag”.¹⁰

Trots att de som vill ha barn genom surrogatmödraskap betonar att de inte vill adoptera, att de vill ha ett genetiskt eget barn - är de argument som förs fram i kulturdebatten ofta anti-biologiska. Retoriken lånas från de sociala rörelserna, där begreppen ”socialt föräldraskap” och ”ta hand om” betonas och sätts i motsats till det biologiska föräldraskapet. Daniel Szpigler skriver: ”Det är inte det biologiska som är det viktiga, utan att man helt enkelt vill bli förälder”.¹¹ Sarah-Vaughan Brakman och Sally J. Scholz kritiserar i en essä det ”biologiska paradigmet” som stipulerar att det skulle finnas ”en naturlig koppling eller ett naturligt band mellan moder och barn”.¹² På samma sätt ifrågasätter Kutte Jönsson ”myten om det sakrosankta förhållandet mellan biologisk mor och barn” och menar att det gäller att ”utmana normen om det biologiska föräldraskapet”.¹³

Men alla biologiska kopplingar sägs inte vara oviktiga. Det är enbart den *födande moderns* biologiska koppling som kritiserats och kallas normer och sakrosankta myter. *Faderns* biologiska koppling ifrågasätts däremot inte alls! Trots att han gör anspråk på barnet med precis samma biologiska skäl, anklagas han varken för att värna det biologiska eller för att tro på kärnfamiljen. Kritiken av det biologiska riktar således bara in sig på det ena könet. För vad som aldrig förklaras är att om man skulle säga upp *alla* biologiska anspråk skulle det bli ytterst svårt att bestämma vem barnen tillhörde över huvud taget. Och medan argumenten talar om vikten av socialt föräldraskap, hålls det tyst om att surrogatmödraskap inte handlar om att ge barnen fler föräldrar, utan att hålla en av föräldrarna borta från barnet.

Den amerikanska forskaren Helena Ragoné är en av pionjerna i byggandet av berättelsen om surrogatmödraskap. Hon hävdar att det kan få mänskligheten att komma samman, ifrågasätta ojämlikheter och låta kvinnor frigöra sig från traditionella roller. Både traditionellt och gestationellt surrogatmödraskap ”tillåter kvinnor att övervinna begränsningarna i sina familjeroller och uppnå en viss grad av oberoende och personlig tillfredsställelse”.¹⁴

Surrogatmödraskap kan enligt Ragoné också motverka rasism. Eftersom det är vanligt i USA att svarta och mexikanska kvinnor föder barn åt vita, menar Ragoné att rasbarriärerna bryts ner. ”Klass- och rasskillnader brukar också åsidosättas när det fråga om ofruktsamhet och barnlöshet”.¹⁵ Precis som med klass: beställarna visar enligt henne inga fördomar mot en surrogatmor från en lägre klass än de själva, utan kan villigt acceptera att hon föder deras barn.

Surrogatmödraskapet framstår hos Ragoné som något av vägen till en social utopi, där det är oviktigt vems barnen är. Samhället har tidigare sett det som naturligt att en gravid kvinna är mor till sitt barn och att hon också kommer att ta hand om det. Men nu, med teknikens framfart, ”kan den organiska enheten mellan

7 Tännsjö, Torbjörn. Göra barn - en studie i reproduktionsteknik. *Sesam*, 1991, s.147

8 Jönsson, Kutte. *Det förbjudna mödraskapet*. Malmö: Bokbox förlag, 2003, s.117 och s.13

9 Juvas, Sören och Westerlund, Ulrika. Tillåt surrogatmodrar i Sverige - annars åker folk utomlands. *Expressen*. 17 jul 2008

10 Goncharik, Alesia. JA till surrogatmammor!. *ETC*. 21 maj 2009

11 Szpigler, Daniel. Surrogatmamma måste bli lagligt. *Aftonbladet*. 27 jul 2009

12 Vaughan-Brakman, Sarah, Scholz, Sally J. Adoption, ART, and a Re-Conception of the Maternal Body: Toward Embodied Maternity. *Hypatia*, 21 (nr.1), 2006, s. 54-73

13 Jönsson, Kutte. s.117

14 Ragoné, Helena. Incontestable Motivations. I *Reproducing Reproduction - Kinship, Power and Technological Innovation*, Sarah Franklin & Helena Ragoné (red.), Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1997, s.128

15 Ragoné, 1997. s.125

foster och moder inte längre tas för given”.¹⁶ Detta är progressivt enligt Ragoné, eftersom det frigör kvinnor.

Berättelsen om surrogatmödraskapet liknar berättelsen om sexarbetaren i mångt och mycket. Det är en berättelse som kopplar en praktik - i det här fallet graviditet som arbete - till en mängd moderna sociala begrepp. Försvaret av praktiken handlar mindre om att redogöra för vad som faktiskt sker i surrogatmödraskapet, hur det går till och vad det kan ha för konsekvenser. Desto mer om att antyda en koppling till öppenhet, progressivitet och lycka. Fyra riksdagsledamöter från Folkpartiet och Miljöpartiet skriver i debattartikeln *Surrogatmödraskap nu!*

*Vad som är etiskt och inte är dock inte självklart. Varför är det oetiskt att låta en kvinna som så önskar dela med sig av glädjen att få barn? Varför skulle ett barn som uppenbarligen är så efterlängtat att föräldrarna gjort sig stora besvär för att få det ha det sämre än ett barn som inte var planerat?*¹⁷

Barn i surrogatmödraskap, ska vi förstå, är ”uppenbarligen efterlängtade”; därför kommer föräldrarna att älska dem och ge dem en bra uppväxt. Varför är det så säkert? Varför är ”besvär för att få ha det” en garanti för att barnet har det bra? Med denna logik skulle barn få det bättre ju mer pengar någon betalade för dem, eftersom det bevisar hur efterlängtade de är. Surrogatmödraskap framställs dessutom som om det vore *en önskan från surrogatmodern*, som så gärna vill dela med sig av barnen. (Till skillnad från beställarna, får man anta, som inte vill dela glädjen med henne). Men för det första är det inte hon som är den drivande parten bakom kravet på surrogatmödraskap, utan beställarna. För det andra är inte ”dela med sig” en korrekt beskrivning på vad som sker i surrogatmödraskap. Hon delar inte med sig av glädjen, eftersom hon själv inte får tillgång till den.

Allt går att sälja med mördande relativism

Berättelsen om surrogatmödraskap berättar om det nya. Det moderna. Det som ska ge var och en lycka på ett unikt sätt: genom ett barn. Alla kan få barn: barnlösa, infertila, heterosexuella, homosexuella, äldre kvinnor, ensamstående män. Och vad bättre är, alla kan få sitt eget, biologiska barn utan att behöva bära det eller föda. Vi kan outsourca denna kroppsliga vedermöda, precis som vi har outsourcat den fysiska produktionen och ändå ta emot våra egna, nyfödda barn direkt efter förlossningen.

Vi hör en historia om revolutioner, om människor som bryter mot normerna - men samtidigt en historia om den underbara kärnfamiljslyckan. Vi hör en feministisk saga om kvinnor som gör uppror mot det traditionella moderskapet - men samtidigt en beskrivning av barnlöshetens helvete, som bara surrogatmödraskapet kan råda bot på. Konservativa eller radikala, patriarker eller feminister - berättelsen om surrogatmödraskapet har något åt var och en. Vi hör om lyckliga beställande par och surrogatmodrar som strålar när de lämnar över barnet. Surrogatmödraskapet, berättar Elly Teman som studerat surrogatindustrin i Israel, ”hotar dominerande ideologier” och ”utmanar invanda fördomar” som att alla kvinnor drömmer om att bli modrar.¹⁸ Hon kritiserar den feministiska forskningen om surrogatmödraskap för att vara påverkad av västerländska kulturella föreställningar, som att en ”normal” kvinna inte lämnar bort sitt barn och att ”normala”

16 Ragoné, 1997. s.119
17 Ohlsson, Birgitta, Westerholm, Barbro, Nihlén, Tomas & Ericson, Gunvor. Surrogatmödraskap nu!. *Arena* (nr.2), 2009

18 Terman, Elly. The Social construction of surrogacy research: An anthropological critique of the psychosocial on surrogate motherhood. *Social Science and Medicine* 67, 2008

kvinnor inte ger upp sina barn för pengar. Genom sitt ordval: surrogatmödrskapet *hotar, utmanar, bryter mot, gör uppror mot, väljer* och å andra sidan *dominerande ideologier, västerlandet, fördomar, det traditionella moderskapet* lyckas Elly Teman få över både feminism, postkolonialism, queer, liberalism och uppror i allmänhet på sin sida.

Men alla människor är ju inte radikala normbrytare. Särskilt inte de som beställer surrogatmödraskap, av vilka majoriteten är heterosexuella par som längtar efter en biologisk kärnfamilj. Bekvämt nog har argumenten då en tendens att anpassa sig till omgivningen. När surrogatmödraskap ska legitimeras i konservativa delar av USA, då sägs det stärka kärnfamiljen! Forskaren John A. Robertson skriver att surrogatmödraskap "kan stödja snarare än undergräva den traditionella familjen" och "tjänar därigenom syftet med det äktenskapliga förbundet".¹⁹ Dessutom hjälper det infertila kvinnor att uppfylla deras naturliga längtan efter barn. Ragoné menar att surrogatmödraskap är "en bekräftelse av familjens betydelse", "i linje med den amerikanska släktskapsideologin i den meningen att det biogenetiska släktskapet uppnås för faderns del".²⁰

Det finns något för var och en, vilket är kännetecknet för en berättelse som drivs av profitintresse. Precis som i reklamen är alla grepp legio, bara de hjälper till att sälja produkten. Bilder av uppror varvas med bilder av tradition. Bilder av familjelycka med bilder av den självständiga kvinnan. *Tiden* är en viktig komponent i denna berättelse. Det måste vara nytt och fräscht – men inte oprövat. Det måste vara framtiden – men inte science fiction. Surrogatmödraskap beskrivs därför både som en ny, revolutionerande praktik och en gammal tradition. Surrogatmödraskap har "förekommit i alla tider" menar Fredrik Larsson och är "ett uråldrigt sätt att ska skaffa barn", enligt Föreningen för Surrogatmödraskap.²¹ Det är anmärkningsvärt att så gott som samtliga böcker på temat inleder med att citera Bibeln och berättelsen om Sara, Abraham och Hagar, där en tjänstekvinna födde barn i hustruns ställe. Citatet är avsett att ha en lugnande verkan: vi ska inte skena iväg och börja associera till *Du sköna nya värld*, eftersom detta hände redan på Bibelns tid. Således ska surrogatmödrskapet omringa oss från alla håll och kanter. Det är ett modernt fenomen, samtidigt som det alltid har hänt. Precis som prostitution både förklaras vara "världens äldsta yrke" och en modern uppgift för den frigjorda kvinnan. Motståndarna, däremot, placeras enbart i den dåliga dåtiden. De som motsätter sig surrogatmödraskap anklagas både för att vara konservativa biologister och för att förneka människor deras biologiska längtan efter barn.

På så sätt lyckas berättelsen med att tala till alla grupper och politiska riktningar samtidigt och motsäga sig själv om och om igen – det spelar ingen roll, så länge det tjänar syftet. Konsekvensen är att vi blir förvirrade. Normbrytande kan betyda precis vad som helst. Kärnfamiljen kan vara dålig i en version, men precis lika gärna dyka upp i nästa som allas självklara rättighet. Regeln är att framställa sig som om man utmanade något etablerat. Men eftersom det etablerade inte är något påtagligt, som ekonomisk, militär eller fysisk makt utan "normer" och "föreställningar", kan vad som helst sägas vara en norm. Och att en norm automatiskt är dålig, är underförstått utan att det behöver förklaras.

Återigen kan vi se hur den postmoderna berättelsen används som den nutida kapitalismens teoretiska överbyggnad. Att ha gjort sig av med begrepp som sanning och verklighet gör den postmoderna berättelsen så anpassningsbar – den kan användas för att

19 Robertson, John A. Surrogate motherhood: Not so novel after all. I *The ethics of reproductive technology*, Kenneth D. Alpern (red.), Oxford: Oxford university press, 1992, s.50

20 Ragoné, Helena. *Surrogate motherhood - Conception in the heart*. Boulder: Westview Press 1994, s.2 och s.110

21 Larsson, Fredrik. Dags för surrogatmödraskap. *Kom ut*, (nr.3), 2006

rättfärdiga i stort sett vad som helst. Men surrogatmödraskapet är verkligen en utmaning för den postmoderna berättelsen. Hur rättfärdiga en situation där jordens rika använder sig av jordens fattiga som avelsdjur, sprutar dem fulla med hormoner, tar barnen ifrån dem och lämnar småpengar i utbyte?

”För en väns skull” – om altruistiskt surrogatmödraskap

En vanlig invändning är: Man ska inte kunna köpa och sälja graviditet för pengar – men om någon föder barn åt en vän eller släkting då? Om till exempel en kvinna föder barn åt sin infertila syster, en mor föder sin infertila dotters barn eller en vän till ett homosexuellt par ställer upp och föder ett barn åt dem? Det altruistiska surrogatmödraskapet förespråkas blanda annat av folkpartisten Birgitta Ohlsson. Hon menar att det altruistiska är en helt annan sak än det kommersiella. Andra debattörer menar att vi *måste* tillåta ”altruistiskt” surrogatmödraskap just för att undvika det kommersiella. ”Tillåt surrogatmödrar i Sverige – annars åker folk utomlands” skriver RFSL:s Sören Juvas och Ulrika Westerlund i en artikel i Expressen.²² Deras argument lyder att om vi inte accepterar den ”mildare” varianten, kommer vi istället att få den ”värre” formen där de indiska kvinnorna utnyttjas. Det påminner om uppdelningen mellan prostitution och trafficking: den ”frivilliga, humana” ställs emot den påtvingade och omänskliga.

Om det vore så enkelt att tillåta en form av surrogatmödraskap för att undvika en annan, skulle vi aldrig se britter eller amerikaner söka sig till den indiska marknaden. Eftersom altruistiskt surrogatmödraskap är lagligt i Storbritannien och kommersiellt surrogatmödraskap är lagligt i flera amerikanska delstater, borde det ju räcka för att de skulle stanna hemma. Men det visar sig vara precis tvärtom. Amerikaner och britter dominerar bland köparna i Indien.²³ Amerikaner som söker sig till Indien berättar att eftersom surrogatmödraskap är känt och utbrett i USA kan en läkare, efter att ha konstaterat infertilitet, råda dem att försöka med surrogatmödraskap. Efter att ha upptäckt att det är dyrt och svårt att hitta någon som gör det gratis, vänder de sig till Indien.²⁴

Det finns inga belegg för att det altruistiska skulle förhindra det kommersiella. Dessutom är det svårt att bevisa att det ”altruistiska” verkligen är altruistiskt. I England, där endast ersättning för utlägg är tillåtna, kommer de ofta runt detta genom att surrogatmödrarna begär ”långa utlandssemestrar och en helt ny garderob”.²⁵ Legaliseras förfarandet – att en kvinna kan föda barn mot kontrakt – ökar risken för en svart handel. Som Kelly Oliver visat i sina studier av amerikanskt surrogatmödraskap, är det få personer som i verkligheten föder barn åt andra utan ersättning.²⁶ Då några delstater i USA förbjöd kommersiellt surrogatmödraskap, upptäckte agenturerna att antalet villiga surrogatmödrar sjönk drastiskt.²⁷ Precis som trafficking är en *konsekvens* av prostitution snarare än något annat, är också kommersiellt och altruistiskt surrogatmödraskap olika grader på samma skala.

Nästa fråga är naturligtvis om det altruistiska surrogatmödraskapet är humanare. Är det rimligt att en kvinna ska föda barn åt någon annan, med allt vad det innebär, utan att få någon ersättning? Är släkterelationer alltid jämlika och en garant för att det går rätt till? I de amerikanska vårdnadstvisterna som involverar altruistiska surrogatmödraskap, berättar kvinnor att de har blivit pressade och manipulerade av sina släktingar.²⁸

22 Juvas, Sören & Westerlund, Ulrika. Tillåt surrogatmödrar i Sverige – annars åker folk utomlands. *Expressen*. 17 jul 2008

23 Pande, Amrita. Not an angel, not a whore – Surrogates as “dirty” workers in India. *Indian journal of gender studies*. 2009 16; 141, 2009

24 Se till exempel: ”Our Journey to Surrogacy in India – Blaze’s story” <http://ourjourneytosurrogacyinindia.blogspot.com/> eller ”My story of being a mother by surrogacy in India” www.cheapcostsurrogatemotherindia.240726.free-press-release.com

25 Barbour, Matthew. I gave birth to my friend’s baby – and it nearly cost me my life. *Daily Mail*. 27 feb 2010

26 Oliver, Kelly ”Marxism and Surrogacy” i Holmes Bequaert, Helen och Purdy M, Laura (red) *Feminist Perspectives in Medical Ethics*, Hypatia Inc., 1992, s.269

27 Corea, Gena. *The mother machine: Reproductive technologies from artificial insemination to artificial wombs*. New York: Harper collins, 1985, s.229

28 Saul, Stephanie. New Jersey Judge Calls Surrogate Legal Mother of Twins. *The New York Times*. 30 dec 2009

Jag anser att uppdelningen altruistiskt/kommersiellt surrogat-mödraskap är ohederlig. Den innebär ingen skillnad i sak. Det som sker är i grunden detsamma: kvinnan reduceras till en behållare. Det altruistiska surrogatmödraskapet *funktionaliserar* moderskapet, även om det inte *kommersialiserar* det. Istället för att vara en existentiell och själslig upplevelse för kvinnan, görs graviditeten till en *funktion* som är till för andra.

Funktionaliseringen föregår alltid kommersialiseringen, som vi har sett i prostitutionen. För att något ska kunna säljas såsom separat från den som säljer, måste det först konstitueras som en separat funktion. Det som sker i talet om det altruistiska surrogat-mödraskapet är att bakvägen vänja människor vid att betrakta graviditet som något en kvinna äger, istället för något en kvinna är.

Del av mailkonversation med Benjamin Noys

Hedda Viå: In your book *The Culture of Death* you mention the need, or, the quest, to show the *banality of death* within contemporary aesthetics, rather than the more spectacular versions of it, which seems to proliferate. If the banality of death, and death culture is one required tendency, how would you perceive or describe the hype for “biopolitics” or “biopower” as buzzwords within contemporary art and culture?

Benjamin Noys: I have stressed the banality of death against the tendencies to render death as a spectacle and as a spectacular object. My concern was this tendency to treat death as a spectacle or for an artistic gain that did not do justice to the experience of death for many people, and that this tendency creates a hierarchy between the ‘worthy’ death and the ‘unworthy’ death. This would also be true of philosophy, in which tendencies to celebrate finitude or ‘being-toward-death’ (as in Heidegger), promote a ‘good’ death against the ‘banal’ or everyday experience of death. I am not denying the suffering of death, quite the opposite. I am suggesting that to grasp this suffering and pain requires that we step back from spectacular and heroic visions of death.

It seems to me that biopolitics and biopower are ambivalent terms that operate on the divide between a spectacular and a banal death. Certainly, for Foucault, who introduced these terms, biopolitics and biopower were supposed to signal a transition from the spectacular and violent putting to death of sovereign power and the new stress on making live and letting die of modern power - from spectacle to banality. This analysis runs into several difficulties. The first, hinted at by Maurice Blanchot, is that Foucault seems to have nostalgia for the confrontation of the ‘old’ way of death between the sovereign and the criminal. This ‘direct’ confrontation allows for challenge and overturning, in contrast to the capillary forms of modern power. The second is the problem of Nazism and the death camps, which seem to defy Foucault’s historical classification. Here Foucault suggests a strange synthesis between the ‘old’ forms of sovereign power and the ‘new’ forms of biopolitics and biopower to account for the ‘anomaly’ of Nazi biopolitics. Finally, Foucault’s analysis has difficulties with the emergence of new forms of spectacular power, from the new forms of camps and detention centres to the policies of targeted assassinations and drone strikes. This is one reason why Giorgio Agamben’s work on ‘bare life’ has resonated so much during the time of the war on terror.

In terms of the resonance of biopolitics in art we face the constitutive problem of making an aesthetic representation or spectacle out of a certain form or image of biopolitics or biopower. In Agamben’s analysis of bare life, which rethinks sovereign power, we still have a list of certain form of bare life that are its privileged ‘figures’, notably the coma victim. The risk, I think, is setting one figure of death or form of death above all others as the signature or typical instance. While this can form a method of

diagnosis and analysis it can also close off thinking and inquiry in the contemplation of a figure of biopolitics or death. That said, there is no reason why art or artistic representation can't also be a site of interrogation of this aesthetics, especially as the forms of contemporary power take an aesthetic form. I can imagine an aesthetics against aestheticisation, an aesthetics that tries to dismantle the forms of biopolitical 'glamour' that surround certain forms of administered death. Certain works of Trevor Paglen tread this path and, while it is by no means solely an aesthetic project, also the work of the *Forensis* group. I should say I don't think either are perfect solutions, and I have my problems with both, but it seems to me that indicate pathways to analyse biopolitics as a mode of power.

Hedda Viå: The transition between life and death, how do you relate this concept to that of *obsolete bodies*? (Obsolete bodies meaning people deprived of their potential within neoliberal society, as obsolete bodies are people made redundant and poor, and who are the constant subjects within the urban landscape rather than exceptions).

Benjamin Noys: I think this is a crucial question, and links to what I was trying to suggest above about the limits of biopolitics. To me, this question firmly links to class, to the working class who have always been treated as disposable bodies, and, of course, to the historical experience of chattel slavery and the racialisation of bodies. Generally, today, often the term precarity is used to refer to this unstable relation to work and the resulting abandonment of people to obsolescence. We should note this has been a constant experience in the history of capitalism and that forms and experiences of precarity vary vastly globally. Also, I don't think this is only a problem of urban landscapes, although with the rise of what Mike Davis has called a 'planet of slums' this becomes more visible as urbanisation sucks in swathes of humanity.

Like you say the experience of the 'obsolete', obviously a violent form of social exclusion, even if not always visible as such, can be one of 'living death'. This is not always the case, but depends on the means and capacities for self-reproduction, which are constantly subject to privatisation and the rule of value. The care of 'obsolete bodies' itself becomes a source of value extraction. Consider the experience of retirement in Europe and the US. The extension of the retirement age forces people to work longer, to be useful bodies, while those who acquire wealth retire early to form bodies that are not so much obsolete but consuming bodies, bodies which spend enough to remain 'worthwhile'.

Then there is the experience of the elderly and retired who do not have these resources and who are the regular victims, among other things, of 'freak' weather events, like extremely hot summers or colder winters, which are likely to occur more and more due to anthropogenic climate change. Here we can speak of an ecology of death, driven by capitalism, which creates a trap of obsolescence and violence that is largely ignored or displaced onto individuals and their families.

To return to your first question it would be interesting to think through the biopolitical representation of such obsolete bodies. There are, for example, the photographs of Boris Mikhailov in his series 'Case History' of the 'bomzhes', the homeless without social support in post-Communist Russia. I find this large colour

photographs of 'obsolete bodies' extremely disturbing, which while they address the post-communist collapse of social support also confront us in ways with an aesthetic spectacle in 'safe' gallery spaces. I don't expect the artist to resolve these difficulties, but I think these images are one form of a confrontation. It is difficult, if not impossible, to avoid this problem of revelling in the others suffering, a long problem in the history of aesthetics, dating back, at least, to 18th century discussions of sympathy and the representation of suffering. I think perhaps the only way to approach them is through ambivalence and through a political questioning of what is at stake in such representations. Biopolitics and biopower are not so much solutions as new problems for representation.

In terms of the 'zombie' and 'zombie capitalism', I personally tend to see the 'zombie' as a figuration of the working class, of the masses, not directly of capitalism itself. There has been a shift from the zombie as mindless consumer of George Romero's *Dawn of the Dead*, to the zombie horde or swarm, as seen in Zack Snyder's remake of *Dawn of the Dead* and a lot of recent films and TV series (notably *World War Z* and *The Walking Dead*). Gaston Gordillo has a nice analysis of this as the fear of an insurgent multitude. Here the fear seems to be of obsolete bodies becoming insurgent bodies, the 'fast' bodies of youth, the racist fears of 'waves' of immigrants, the similarly racist fears of demographic explosions of youth threatening the ageing populations of Europe, being given 'monstrous form'. So, the zombie trope is ambivalent, a fear of exhausted and obsolete bodies overwhelming us as well as a fear of the 'horde', and the swarm 'intelligence' of these bodies becoming a new form of agency. This is, of course, related to capitalism. Capitalism feeds off bodies, off living labour, hence we can see it as a zombie (Marx preferred vampire or werewolf), but the strange transformation of living labour into living dead labour captures this dependence on bodies, which are supposed to be disposable but return in monstrous forms.

Tobias Hübinette
*De svenska
rasstereotypdebatterna 2011–13:
En studie av en antirasism i kris*

Sedan 2011 har ett stort antal offentliga debatter ägt rum rörande förekomsten och bruket av rasstereotyper av olika slag i den svenska samtidskulturen. Dessa rasstereotyper har kommit till uttryck i så vitt skilda former och sammanhang som i ord, i bild, på scen och genom iscensättningar, i dataspel, på film och teve samt i logotyper och reklam. I stort sett har alla dessa debatter antingen förorsakats av vad som i engelsktalande sammanhang brukar kallas "race scandal", vilket ofta handlar om att en politiker, en kändis eller en offentlig person blir påkommen med att uttrycka något nedsättande om en viss minoritet, eller av att någon offentligt kritiserat en viss representation för att vara rasistisk, oftast trots att upphovspersonen hävdar att den är antirasistisk eller icke-rasistisk.¹

Våren 2011 uppmärksammade media att ett antal vita studenter vid Lunds universitet hade klätt ut sig till afrikaner i samband med en fest som hade djungeltema, och halv nakna och kedjade iscensatt en fiktiv slavauktion.² I den efterföljande debatten uppstod en polarisering mellan dem som försvarade och förstod incidenten som ett oskyldigt och framför allt opolitiskt uttryck för frivol och frigjord humor och de som såg den som ännu ett exempel på en normaliserad svensk vardagsrasism, denna gång i dess studentiska tappning. Slavauktionsdebatten följdes under hösten 2011 av en upphetsad diskussion om den dåvarande logotypen till Fazers godisprodukt "kinapuffar", vilken i sin tur året därpå följdes av debatterna om Ruben Östlunds spelfilm *Play*, om Makode Lindes *blackface*-konst samt av flera diskussioner om förekomsten av rasstereotyper i den svenska barn- och ungdomskulturen som under hösten 2012 och vintern 2012–13 kulminerade med debatterna om konstnären Stina Wirséns barnbokscharaktär *Lilla hjärtat*, om Hergés klassiska seriealbum *Tintin i Kongo* och om SVTs program *Kalle Anka och hans vänner önskar god jul*. Sedan dess har ytterligare ett stort antal offentliga diskussioner ägt rum rörande existensen av olika rasstereotyper i den svenska vardagen, och praktiskt taget samtliga av dessa har sedan 2011, på det stora hela, både initierats och avslutats på samma sätt, nämligen utifrån en utpräglad polariserad positionering som löper längs rasmässiga linjer.

Kritiken av de olika rasstereotyperna kommer huvudsakligen från minoritetssvenskar som hävdar att den ymniga förekomsten av sådana stereotyper i dagens Sverige både gör ont och är förnedrande för dem och att de uppskjuter och förhindrar utvecklingen av en ny och uppdaterad svenskhet i vilken icke-vita svenskar också kan ingå. Kritikerna har samtidigt kommit att anklagas för censuriver, aggressivitet och överkänslighet eller till och med för extremism av de som försvarar rasstereotyperna. Dessa försvarare av de olika rasstereotyperna domineras av majoritetssvenskar som hävdar att de inte kan se att stereotyperna är rasistiska i dagens svenska kontext, och ibland också att de har blivit en del av det svenska kulturarvet och därför bör bevaras inför framtiden. Ett

¹ Se t.ex. Eriksson, Henrik. Bards påhopp på skådespelaren: 'Neger neger neger'. *Nyheter* 24. 15 december 2011. <http://nyheter24.se/nyheter/inrikes/637860-bards-pahopp-pa-skadespelaren-neger-neger-neger> (21 juli 2014); Lundberg, Patrik. Ni sliter själen ur mig. *Helsingborgs Dagblad*. 13 sep 2011
² Eriksson, Gustaf. Sminkade sig svarta - sedan såldes de på 'auktion'. *Lundagård*. 18 april 2011

flertal opinionsundersökningar och nätbaserade omröstningar har sedan 2011 gång på gång kommit fram till att uppemot 95 procent av de som svarat försvarar användningen av rasstereotyper och kan inte se att de just är rasstereotyper, vilket innebär att en överväldigande majoritet av landets befolkning direkt eller indirekt försvarar bruket och förekomsten av olika rasstereotyper.³ Samtidigt anklagas de i huvudsak vita försvararna av rasstereotyperna av kritikerna för att reproducera koloniala och rasistiska strukturer eller till och med för att vara rasister, vilket leder till en om möjligt ännu hårdare polarisering mellan de båda lägren.

Genom att undersöka tre av dessa offentliga debatter om olika rasstereotyper som utspelade sig under åren 2011-13 och med inspiration från begreppet "hegemonisk vithet" och mot bakgrund av den europeiska så kallade "mångkulturalismens kris" försöker jag i denna artikel förstå detta massiva försvar av olika rasstereotyper som i huvudsak emanerar från vita svenskar, med utgångspunkt i relationen mellan den svenska vitheten och den svenska antirasismen. Varför vill så många vita svenskar bruka, försvara och bevara olika former av rasstereotyper trots den kritik som minoritetssvenskar uttrycker och som säger att de känner sig annorlundiserade, underordnade och förnedrade av dem? Vilka affektiva begär och energier driver detta försvar för rasstereotyper i dagens Sverige som verkar förena hela majoritetsbefolkningen att döma av hur massivt försvaret av dem verkar vara bland vita svenskar? Vad är det som står på spel och vad är det som upplevs vara under attack av majoritetssvenskar när minoritetssvenskar kritiserar olika rasstereotyper?

I stället för att se försvaret av olika rasstereotyper som enbart ett uttryck för en klassisk och kolonialt färgad rasism argumenterar jag i föreliggande artikel för att försvaret av rasstereotyperna i stället handlar om ett försvar för en specifik svensk form av antirasism och i förlängningen för svenskheten och Sverige som sådant. Jag menar i artikeln att de senaste årens explosion av offentliga debatter rörande rasstereotyper av olika slag kan analyseras och konceptualiseras som en studie av en svensk vithet som närmast har gått in i ett psykotiskt tillstånd liksom som en antirasism i kris. Sammantaget kan alla dessa diskussioner om olika rasstereotyper ses som att de utmanar den svenska självbilden och Sverigebilden som varande världens mest antirasistiska land, och därmed också som den svenska versionen av "mångkulturalismens kris", och vilket i det specifika svenska sammanhanget blir en fråga om just en antirasism i kris.

Antirasism och hegemonisk vithet i Sverige

I den engelskspråkiga världen har forskning om antirasism i dess olika former och uttryck kommit att utgöra en del av framväxten av kritiska ras- och vithetsstudier.⁴ Även i Sverige har den antirasistiska rörelsen på senare tid kommit att bli föremål för forskning.⁵ I relation till den engelsktalande världen där minoriteterna främst har förestått och representerat sig själva framstår dock den svenska antirasismen i första hand som en vit rörelse och en vit position. Och medan den vita antirasismen i den engelskspråkiga världen oftast är en social rörelse i minoritet i samhället som i huvudsak drivs av det som brukar kallas vit skuld, har antirasismen i Sverige kommit att utvidgas till att utgöra en fundamental del i, och kärna av, svenskheten i sig, från statlig till individuell nivå.⁶ Ytterligare en grundläggande skillnad

3 Se t.ex. Nelson, Oscar. Disney: 'Kan förstå det nostalgiska värdet'. *Aftonbladet*. 14 dec 2012; Sandahl, Ronnie. Helig rasism i form av chokladpuffar. *Aftonbladet*. 3 okt 2011

4 Johnson, Genevieve Fuji & Enomoto, Randy. (red.). *Race, racialization and anti-racism in Canada and beyond*. Toronto: University of Toronto Press, 2007; Hartigan, John. Object lessons in Whiteness: Antiracism and the study of white folks. *Identities* 7 (nr.3), 2000, s.373-406; Lentin, Alana. What happens to anti-racism when we are post race?. *Feminist Legal Studies* 19 (nr.2), 2011, s.159-168; O'Brien, Eileen. From antiracism to antiracisms. *Sociology Compass* 3 (nr.3), 2009, s.510-512

5 Jämte, Jan. *Antirasismens många ansikten*. Umeå universitet: Statsvetenskapliga institutionen, 2013; Malmsten, Jenny. *Den föreningsdrivna antirasismen i Sverige - antirasism i rörelse*. Norrköping: Institutionen för Samhälls- och Välfärdsstudier ISV, 2007

6 Hübinette, Tobias & Lundström, Catrin. Sweden after the recent election: The double-binding power of Swedish whiteness through the mourning of the loss of 'old Sweden' and the passing of 'good Sweden'. *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 19 (nr.1), 2011, s.42-52

mellan den engelsktalande världen och Sverige är att den svenska antirasismen har investerat i färgblindheten som dominerande ideologi medan antirasismen i den engelsktalande världen är centrerad kring rasbegreppet från statlig till individuell nivå.⁷ Denna färgblinda antirasism härrör från en svensk konsensusövertygelse om att ras inte är en relevant kategori i dagens svenska samhälle, och symboliseras av det historiskt unika riksdagsbeslut som för ett decennium sedan avskaffade ordet "ras" i alla lagtexter, officiella handlingar och dokument, och vilket alla partier ställde sig bakom.

Inspirerad av maskulinitetsforskaren Raewyn Connells begrepp hegemonisk maskulinitet har den amerikanska sociologen Matthew Hughey utvecklat termen hegemonisk vithet utifrån en komparativ studie av aktivister i en vit nationalistisk organisation och i en vit antirasistisk organisation i USA.⁸ Hughey menar att utöver de uppenbara ideologiska skillnaderna delar båda grupperingarna ändå liknande vita perspektiv och vita privilegier, vilket sammantaget reproducerar en viss typ av amerikansk vithet som fortfarande utgör normen i det amerikanska samhället. Med inspiration av Hugheys användande av begreppet hegemonisk vithet är min utgångspunkt i denna studie att den svenska antirasismen kan conceptualiseras som kärnan i en hegemonisk svensk vithet. Med detta menar jag att antirasism, framför allt i dess färgblinda form, och svensk vithet i det närmaste har smält samman och så till den milda grad att vita svenskar per automatik betraktar sig själva som antirasister eller åtminstone som icke-rasister, helt enkelt genom att bara vara vita svenskar. Vidare förväntar sig vita svenskar också att betraktas som antirasister av icke-svenskar, det vill säga Sverige-bilden i världen säger att Sverige är ett antirasistiskt land och att svenskarna är ett antirasistiskt folk. Denna antirasistiska självbild som även utgör Sverige-bilden utanför Sverige är något som Sverige delvis också delar med de övriga nordiska länderna i form av vad som brukar kallas den svenska och den nordiska exceptionalismen.⁹

Framväxten och skapandet av detta antirasistiska Sverige är intimt sammanknipat med den svenska antikoloniala utrikespolitiken under efterkrigstiden och kalla kriget, med det faktum att Sverige är det största biståndslandet per capita och att Sverige proportionellt sett är det största mottagarlandet för adoptivbarn från tredje världens barn samt för flyktingar och invandrare från den postkoloniala världen liksom med att flera svenska forskare kom att bidra till arbetet med att formulera FN:s internationella konvention om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering.¹⁰ På grund av Sveriges unika relation till de forna kolonierna och till icke-vita människor i allmänhet har antirasismen just blivit en så fundamental del av den nationella svenska identiteten. I internationella sammanhang uppvisar Sverige som stat världens mest generösa och progressiva migrations- och integrationspolitik samt antidiskrimineringslagstiftning, och svenskarna som folk hamnar undantagslöst högst i globala jämförelser vad gäller att ta avstånd från rasism och diskriminering och vara för mångfald och tolerans.¹¹

Precis som i andra västländer har den tidigare i det närmaste enhälligt positiva retoriken om mångfald på senare tid saktat men säkert kommit att förändras i Sverige på grund av den "mångkulturalismens kris" som Alana Lentin och Gavin Titley kallar den: förorsakad av en krympande välfärdsstat och den allmänna nyliberaliseringen av ekonomin.¹² Denna "mångkulturalismens kris" har i länder som Storbritannien, Tyskland,

7 Hübinette, Tobias, Hörnfeldt, Helena, Farahani, Fataneh & León Rosales, René. Om ras och vithet i det samtida Sverige. Inledning. I *Om ras och vithet i det samtida Sverige*. Tobias Hübinette, Helena Hörnfeldt, Fataneh Farahani & René León Rosales (red.). Botkyrka: Mångkulturellt centrum, 2012

8 Hughey, Matthew W. *White bound: Nationalists, antiracists, and the shared meanings of race*. Stanford: Stanford University Press, 2012

9 Habel, Ylva. Whiteness Swedish style. Slut 2, s.41-51. 2008; Habel, Ylva. Rörelser och schatteringar inom kritiska vithetsstudier. I *Om ras och vithet i det samtida Sverige*, Tobias Hübinette, Helena Hörnfeldt, Fataneh Farahani & René León Rosales (red.). Botkyrka: Mångkulturellt centrum, 2008; Loftsdóttir, Kristín och Jensen, Lars (red.). *Whiteness and postcolonialism in the Nordic region. Exceptionalism, migrant Others and national identities*. Farnham: Ashgate, 2012; Palmberg, Mai. The Nordic colonial mind. I *Complying with colonialism. Gender, race and ethnicity in the Nordic region*, Suvi Keskinen, Salla Tuori, Sari Irni & Diana Mulinari (red.). Farnham: Ashgate, 2009

10 Andersson, Axel. UNESCO och rasfrågan. *Glänta* 19 (nr.2). 2011, s.89-97; Bjereld, Ulf. *Kritiker eller medlare? Sveriges utrikespolitiska roller 1945-1990*. Stockholm: Nerenius & Santérus, 1992; Eriksson Baaz, Maria. *The white woman's burden in the age of partnership. A postcolonial reading of identity in development aid*. Göteborgs universitet: Institutionen för freds- och utvecklingsforskning, 2002; Lindgren, Cecilia. *Internationell adoption i Sverige. Politik och praktik från sextioal till nittioal*. Stockholm: Myndigheten för internationella adoptionsfrågor, 2010; Öhman, May-Britt *Taming exotic beauties. Swedish hydropower constructions in Tanzania in the era of development assistance, 1960s-1990s*. Royal Institute of Technology: Department of History of Science and Technology, 2007

11 För sådana jämförelser, se t.ex. Demker, Marie. *Sverige åt svenskarna. Motstånd och mobilisering mot invandring och invandrare i Sverige*. Stockholm: Atlas, 2014; Huddleston, Thomas, Niessen, Jan, Ni Chaoimh, Eadaoin & White, Emilie. *Migration integration policy index III*. Bryssel: British Council och Migration Policy Group, 2014

12 Lentin, Alana och Titley, Gavin. *The crises of multiculturalism. Racism in a Neoliberal age*. London: Zed Books, 2011

Frankrike, Nederländerna och i de nordiska länderna bland annat inneburit att en alltmer negativ retorik om invandrare och minoriteter har kommit att bli rumsren även bland högutbildade. Detta har dock ännu inte slagit igenom till fullo i Sverige. Fortfarande försvarar exempelvis de allra flesta högutbildade i Sverige det mångkulturella samhället som sådant och en allmän antirasistisk retorik är än så länge normen i den svenska offentligheten även om detta tillstånd kan komma att förändras inom en nära framtid. Med andra ord står det antirasistiska Sverige fortfarande ut som land i en internationell jämförelse i relation till den i västvärlden annars så dominerande känslan av "mångkulturalismens kris".

Det antirasistiska Sverige under attack

De tre debatter jag har valt att redogöra för här har det gemensamt att de rör visuell kultur, samt att de uppmärksammades i utländska medier vilket också slavauktionshändelsen gjorde. Det är för övrigt på sin plats att nämna att offentliga debatter om särskilt visuella rasstereotyper även har ägt rum i andra nordiska och europeiska länder, vilket pekar mot att det som hänt i Sverige vad gäller dessa diskussioner möjligen också har paralleller i andra västländer, samt att debatter om rasstereotyper har ägt rum i Sverige även innan 2011.¹³

Den första av de debatter som här ska diskuteras utspelade sig under hösten 2011 och handlade om det finska godisföretaget Fazer och dess chokladprodukt Kina som fram till sommaren 2012 pryddes med en logo i form av en stereotyp bild av en leende asiatisk man iförd en så kallad kulierhatt. Produkten har funnits sedan 1961 och kallas i vardagligt tal för "kinapuffar", medan varumärket officiellt kallas "Kina gul" av företaget. I september 2011 publicerade journalisten Patrik Lundberg, adopterad från Sydkorea, en artikel i *Helsingborgs Dagblad* som tog upp den vardagsrasism han utsätts för i egenskap av att vara en asiatisk man i Sverige.¹⁴ Lundberg beskrev hur okända människor på offentlig plats ibland kan håna och göra narr av hans utseende genom att peka på och skratta åt honom och titt som tätt benämna honom med olika rasord. I artikeln nämnde Lundberg också i förbigående att den uppsjö av nidsbilder av asiater som florerar i den svenska vardagen såsom exempelvis den dåvarande logotypen för Fazers kinapuffar kan tänkas spela en roll och delvis förklara att den vardagsrasism han och andra asiater utsätts för i Sverige är socialt accepterad.

Lundbergs artikel blev omedelbart viral i sociala medier och på internet eftersom den förmodligen tolkades som en öppen attack på en älskad svensk godisprodukt som generationer av svenskar har njutit av sedan 1960-talet.¹⁵ Artikeln bemöttes med en explosion av huvudsakligen vita röster vilka protesterade mot Lundbergs antydning att Fazers logo skulle kunna vara en rasstereotyp. Lundbergs kritiker menade att han överdrev eller ljög om sina upplevelser av vardagsrasism, och framför allt protesterade många mot Lundbergs argument att Fazers kinapuffar-logo var en rasstereotyp, och försvaret för logon blev om möjligt än mer intensivt när Fazer tillkännagav att företaget skulle ändra denna och i framtiden bara behålla kulierhatten på förpackningen. Genom detta närmast totala fokus i debatten på logotypen i stället för på ämnet vardagsrasismen mot asiater som Lundberg själv ville få igång ett offentligt samtal om, förvandlades diskussionen till ett slags uppror och riktade sig både mot Lundberg och mot Fazer.

Medan "kinapuffgate" pågick, som Lundbergs kritiker sarkastiskt

13 Loftsdóttir, Kristín. "Republishing 'The Ten Little Negros': Exploring nationalism and 'whiteness' in Iceland", *Ethnicities* 13 (nr.3), 2013, s.295-315; Rastas, Anna, "Reading history through Finnish exceptionalism", Loftsdóttir, Kristín och Jensen, Lars (red) *Whiteness and postcolonialism in the Nordic region. Exceptionalism, migrant Others and national identities*, 2012, s.89-103. Farnham: Ashgate; Rossi, Leena-Maija, "Licorice boys and female coffee beans: Representations of colonial complicity in Finnish visual culture", Keskinen, Suvi, Tuori, Salla, Irni, Sari och Mulinari, Diana (red) *Complying with colonialism. Gender, race and ethnicity in the Nordic region*. Farnham: Ashgate, 2009; Pripp, Oscar och Öhlander, Magnus, *Fallet Nogger black: Antirasismens gränser*. Stockholm: Agora, 2008

14 Lundberg, Patrik. Ni sliter själen ur mig. *Helsingborgs Dagblad*. 13 sep 2011

15 Lundberg, Patrik. *Gul utanpå*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 2012

döpte debatten till, beställde SVT en opinionsundersökning av SIFO inför att *SVT Debatt* skulle ägna ett avsnitt åt frågan om Fazers dåvarande kinapuffar-logo var en rasstereotyp eller ej. Undersökningen visade att 97 procent av informanterna inte höll med om att logotypen skulle kunna vara nedsättande för någon i dagens Sverige, samtidigt som SIFO kunde konstatera att något fler yngre än äldre och något fler kvinnor än män medgav att logon kunde uppfattas som nedsättande.¹⁶ Detta massiva försvar för Fazers dåvarande kinapuffar-logo manifesterad i den närmast osannolika statistiska siffran 97 procent förklarar högst troligen också varför rasstereotyper av just asiater, och särskilt av asiatiska män, verkar vara den rasstereotyp av en viss minoritet som är allra mest utbredd och folkjär liksom allra mest socialt accepterad och kulturellt institutionaliserad i dagens Sverige.¹⁷

Den andra debatten ägde rum våren 2012 och rörde konstnären Makode Lindes *blackface*-konst som han själv har döpt till *Afromantics*, och som blev världsberömd närmast över en natt när ett *Afromantics*-verk i form av en levande tårta ställdes ut på Moderna museet i april 2012 och skars upp och förtärdes av Sveriges dåvarande kulturminister Lena Adelsohn Liljeroth. Händelsen ägde rum i samband med att Konstnärernas riksorganisation firade 75 år och samtidigt passade på att manifestera *World Art Day* som just det året ironiskt nog hade som huvudtema försvaret av en yttrandefrihet som sades vara under attack från framför allt olika minoriteters sida. Ministern hade bjudits in som hedersgäst och ombads att skära i tårtan som föreställde en rasstereotyp naken afrikansk kvinna modellerad efter Venus från Willendorf och försedd med konstnärens eget huvud i blackface. När ministern skar i tårtan, händelsevis till en början i "underlivet", skrek konstnären rakt ut som av smärta varpå både ministern och den i praktiken helvita publiken bestående av konstnärer och konstfolk började fnissa och skratta okontrollerat. Händelsen filmades och lades ut som ett klipp på Youtube och blev inom några dagar viral som en internationell rasskandal på internet.

Några dagar därpå kallade Afrosvenskarnas riksförbund i ett pressmeddelande händelsen för ett rasistiskt spektakel och begärde att kulturministern skulle avgå eller åtminstone be om ursäkt, och därefter bröt debatten ut om Makode Lindes *blackface*-konst.¹⁸ I diskussionen som följde på Afrosvenskarnas riksförbunds offentliga fördömande av både ministerns handlande och Lindes konstverk försvarade Konstnärernas riksorganisation och en mer eller mindre enhällig svensk medieröst både konstnären och hans *blackface*-tårta som varande en antirasistisk konstnär respektive antirasistisk konst. Det övergripande argumentet var att Linde, som själv är blandad, i sin *blackface*-konst använder sig av en klassisk rasstereotyp och bearbetar den på ett subversivt sätt så att den kan användas på ett antirasistiskt sätt.¹⁹ Med Antirasistiska akademien, en sammanslutning av antirasistiska forskare, som det enda undantaget stod i praktiken Afrosvenskarnas riksförbund ensamma i debatten som explicita kritiker av händelsen på Moderna museet och av Linde och hans *blackface*-konst. Några veckor efter händelsen på Moderna museet som framför allt i den engelsktalande världen hade uppfattats som inget annat än en regelrätt rasskandal medan den i Sverige av de allra flesta som hördes i debatten tolkades som en antirasistisk konstaktion, bjöd Linde in allmänheten till en performance på ett galleri i centrala Stockholm där han sminkade alla som ville till *blackface*.

"Tårtgate", som Lindes försvarare föga förvånande döpte debatten till, blev Lindes slutgiltiga genombrott inom konstvärlden. Priserna

16 Sandahl, Ronnie. Helig rasism i form av chokladpuffar. *Aftonbladet*. 3 okt 2011

17 Hübnette, Tobias & Tigervall, Carina. 'Japanese, Japanese, Japanese...' Representations of East Asians in contemporary Swedish visual culture. I *Media in motion. Cultural complexity and migration in the Nordic region*, Elisabeth Eide & Kaarina Nikunen (red.). Farnham: Ashgate, 2011

18 Karlsson, Pär. Afrosvenskar kräver ministerns avgång. *Aftonbladet*. 17 apr 2012

19 Momodou, Jallow. Sweden: The country where racism is just a joke. *The Guardian*. 18 apr 2012

på hans *blackface*-konstverk sköt i höjden dramatiskt och han föräradades med en retrospektiv utställning på ett annat konstgalleri i Stockholm, där bokstavligen tusentals av hans *blackface*-verk var till salu. På grund av det "antirasistiska" tårtkonstverket på Moderna museet liksom troligen också på grund av det faktum att han lyckats chikanera en borgerlig kulturminister blev Linde samtidigt över en natt något av den i huvudsak vita kulturelitens och konstvärldens favoritkonstnär. Både *Dagens Nyheter* och den antirasistiska tidskriften *Expo* publicerade artiklar och intervjuer med Linde och om hans *blackface*-konst, och *Dagens Nyheter* nominerade honom till sitt kulturpris och beskrev tårtan och konstnären som "djupt antirasistisk".²⁰ När icke-vita svenskar, främst afrosvenskar i allmänhet och afrosvenska kvinnor i synnerhet, argumenterade för att Makode Lindes tårtkonstverk upplevdes som nedsättande och nedvärderande mot svarta kvinnor, inte minst mot bakgrund av att ministern skar i "underlivet", benämndes de som extremister och censurivrare och deras argument ogiltigförklarades genom att de direkt eller indirekt inte sades förstå vad konst överhuvudtaget är på grund av brist på bildning.²¹

Den tredje debatten som rasade i Sverige under 2012, och som möjligen var både den mest intensiva och den mest aggressiva, troligen då barn var i fokus, handlade om illustratören och konstnären Stina Wirsen och hennes karaktär Lilla Hjärtat som förekommer i flera av hennes barnböcker. Under många år har Wirsens barnböcker varit respekterade och populära, särskilt i högutbildade så kallade "kulturvänsterkretsar", vilket nog förklarar att representanter från detta specifika befolkningssegment kom att försvara henne särskilt starkt i diskussionen. I september 2012 skulle Wirsens animerade film för småbarn, *Liten Skär och alla små brokiga*, ha premiär på de vänsterorienterade Folkets bio-biograferna runtom i landet, och med skådespelaren Stellan Skarsgård som berättarröst. I filmen ingick fyra av Wirsens barnboks-karaktärer varav en föreställer en svart flicka benämnd Lilla Hjärtat som liknar den klassiska amerikanska rasstereotypen av ett svart barn, och som brukar kallas en *picaninny*. I själva filmen är Lilla Hjärtat vild och stökig och försöker bland annat äta upp en av de andra figurerna som möjligen ska föreställa en asiatisk pojke som framställs som svag och lite löjlig. Då Lilla Hjärtat var avbildad på filmaffischen uppstod en diskussion på Facebook där flera, framför allt afrosvenska röster, påpekade att karaktären just var en nutida svensk *picaninny*-version.²² Snart uppmärksammade media att Wirsens barnboksfigur betraktades som en rasstereotyp av vissa röster på Facebook, och därefter drog debatten igång.

Debatten om huruvida Lilla Hjärtat är en rasstereotyp eller ej kom att centreras kring mångfalden inom den svenska barnkulturen, och Wirsen och hennes anhängare försvarade karaktären med argumentet att icke-vita barn behöver bli mer representerade i barnkulturen för att kunna spegla sig själva och känna sig inkluderade. Samtidigt påpekade många afrosvenskar och föräldrar med afrosvenska barn att det inte är positivt för icke-vita barn att spegla sig i en rasstereotyp även om avsikten bakom den uttryckligen är antirasistisk.²³ Wirsen fick framför allt stöd från den av vita svenskar dominerade kultureliten, framför allt inom media och konstvärlden, och hennes kritiker sades vara "aggressivt våldsamma" i *Dagens Nyheter* vars kulturchef också beklagade när Folkets bio beslutade att ta bort Lilla Hjärtat från filmaffischen genom att fråga sig själv och läsarna "Vad blir det kvar av konsten om allt socker tas bort ur saften?"²⁴

20 Hübinette, Tobias & Lennart E.H. Räterlinck. Makode Lindes konst förstärker vit rashumor. *SVT Debatt*. 12 jun 2012. <https://blogg.svt.se/debatt/2012/06/15/24073> (22 juli 2014).

21 Ahlberg, Beth Maina, Diakité, Madubuko, Carr, Claudette, El-Tayeb, Fatima, Hübinette, Tobias, Jallow, Momodou, Kawesa, Victoria, McKnight, Utz, Neergaard, Anders, Patel, Shailja, Sabuni, Kitimbwa och Salami, Minna. Racism is no joke: A Swedish Minister and a Hottentot Venus cake - An email conversation. I *Afro-Nordic landscapes: Equality and race in Northern Europe*, Michael McEachrane (red.). New York: Routledge, 2014

22 Touray, Fatou. Barnfilm med rasistisk nidsbild av svarta. *The Gambia*. 8 sep 2012. <http://thegambia.nu/2012/09/07/barnfilm-med-rasistisk-nidsbild-av-svarta> (21 juli 2014).

23 Polite, Oivvio. Se till mig som liten är. *Expressen*. 26 sep 2012

24 Wiman, Björn. Vad blir det kvar av konsten om allt socker tas bort ur saften?. *Dagens Nyheter*. 30 sep 2012.

Ett annat perspektiv erbjöd filmvetaren och barnkulturforskaren Margareta Rönnerberg som liksom de flesta andra vita rösterna i debatten ställde sig på Wirséns sida.²⁵ Rönnerberg har publicerat en monografi som analyserar debatten om Lilla Hjärtat och hävdar att när barn tolkar karaktären Lilla Hjärtat så ser de inte en rasstereotyp utan snarare ett djur, möjligen en mullvad. I sin analys av debatten om Lilla Hjärtat anklagar Rönnerberg Wirséns kritiker för att vara vuxencentrerade extremister som inte tar hänsyn till barns egna upplevelser och tolkningar. Debatten om Lilla Hjärtat avslutades med att Wirsén offentligt meddelade att hon skulle sluta rita karaktären i framtida barnböcker på grund av kritiken. Likt en ironisk epilög framkom det sedan att UD och Svenska institutet hade samarbetat med Wirsén samtidigt som debatten pågick i en utställning vars syfte var att marknadsföra Sverige i Japan. Svenska institutet hade nämligen använt flera av Wirséns rasstereotypa barnboks-karaktärer och tryckt upp dem på produkter riktade till barn som en del i institutets satsning på svensk design, "Sweden in style", och vars syfte var att marknadsföra Sverige som ett mångkulturellt och antirasistiskt land.²⁶ I början av 2016 blossade debatten om Makode Lindes konst dessutom upp på nytt i samband med dennes utställning på Kulturhuset i Stockholm och Kulturhusets dåvarande konst- och designchef konstnären Marianne Lindberg De Geer avgick i protest mot att Kulturhusets VD Benny Fredriksson ändrade utställningstiteln från "Negerkungens återkomst" till "Makode Linde".

En vit nation i kris

För att återgå till min utgångspunkt i denna artikel att antirasism utgör kärnan i dagens svenskhet och i den svenska hegemoniska vitheten, så är det samtidigt viktigt att rekapitulera att den också på flera sätt skiljer sig från den vita antirasismen i den engelsktalande världen, som bland andra Matthew Hughey, John Hartigan och Eileen O'Brien har studerat.²⁷ I USA och i den engelskspråkiga världen i allmänhet såsom i länder som Kanada och Australien är den vita majoritetsbefolkningen idag högst medveten om det egna landets närhistoria av kolonialism, rasdiskriminering, folkmord och slaveri, och det är framför allt minoriteterna själva som i dessa länder har krävt medborgerliga rättigheter och organiserat egna sociala rörelser som drivs och leds av representanter för dessa minoriteter. Den vita antirasismen i den engelsktalande världen, i länder som USA och Storbritannien, är oftast inte en dominerande rörelse eller position i samhället i stort, utan en rörelse bestående av relativt små men radikala organisationer. I den engelsktalande världen talar den vita antirasismen vidare från en position präglad av skuld och en vilja till förlåtelse och försoning, och vita organiserade och aktiva antirasister är väl medvetna om sina vita privilegier och oftast mycket pålästa på frågor som rör ras, kolonialism och vithet utifrån en övertygelse om att de själva aktivt måste arbeta för att förändra sina egna maktrelationer till de olika minoritetsgrupperna.²⁸ Samtidigt är det naturligtvis så att den vita antirasismen i den engelsktalande världen också ibland riskerar att reproducera olika former av rashierarkier och även essentialisera sig själva som vita.²⁹

I ett land där uppemot 95-98 procent av befolkningen uppfattar sig själva som antirasister eller som icke-rasistiska, och där antirasism är en lika naturaliserad del av den nationella självbilden

25 Rönnerberg, Margareta. "Lilla hjärtat är en mullvad". - "Nä, penguin!". En studie av kontroversen kring Stina Wirséns filmfigur. Visby: Filmförlaget, 2013

26 Polite, Oivvio. Brokiga är business. *Expressen*. 26 okt 2012

27 Hughey, Matthew W. *White bound: Nationalists, antiracists, and the shared meanings of race*. Stanford: Stanford University Press, 2012; Hartigan, John. Object lessons in Whiteness: Antiracism and the study of white folks. *Identities* 7 (nr. 3), 2000, s.373-406; O'Brien, Eileen. From antiracism to antiracisms. *Sociology Compass* 3 (nr.3). 2009, s.510-512

28 McGonegal, Julie. *Imagining justice. The politics of postcolonial forgiveness and reconciliation*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 2009

29 Eichstedt, Jennifer L. Problematic white identities and a search for racial justice. *Sociological Forum* 16 (nr.3), 2001, s.445-470; Marty, Debian. White antiracist rhetoric as apologia: Wendell Berry's *The hidden wound*. I *Whiteness: The communication of social identity*, Thomas K. Nakayama, & Judith N. Martin (red.). Thousand Oaks: Sage, 1999

som att till exempel vara för demokrati och mot diktatur, och vilket den absoluta majoriteten av alla svenskar utan tvekan också är, är det svårt att överhuvudtaget diskutera frågor som rör ras i det offentliga samtalet, och vilket har försvårats än mer av att rasbegreppet har avskaffats genom ett enhälligt riksdagsbeslut. Det är också svårt att se tecken på att majoritetsbefolkningen i Sverige skulle härbärgera någon som helst form av postkolonial skuld ens för det egna landets delaktighet i den europeiska kolonialismen.

Vidare är svenskheten så sammanflätad med vithet i den meningen att det är nästan omöjligt att skilja dessa storheter åt, vilket i sin tur gör att antirasism, svenskhet och vithet flyter samman och blir just hegemonisk. Enligt denna ekvivalenskedjelogik blir därmed alla vita svenskar antirasister, vilket också avspeglar sig i form av både självbild och Sverigebild, men då icke-vita samtidigt inte kan bli svenskar fullt ut just för att de inte är vita så kan dessa heller inte inta positionen som antirasister, åtminstone inte på samma fullvärdiga sätt som vita svenskar kan det. Minoritetssvenskar kan i bästa fall bekämpa så kallad intolerans och så kallade fördomar inom den egna gruppen såsom sexism och homofobi eller så kallad omvänd rasism, men samtidigt anses de vara så begränsade av sin "kultur" att de i värsta fall betraktas som "naturligt" aggressiva och våldsamma, och ibland i det närmaste atavistiskt fanatiska. Minoritetssvenskar kan med andra ord inte vara eller bli antirasister eller tala utifrån en antirasistisk position i samma utsträckning som majoritetssvenskar kan då de inte räknas som svenskar på samma fullvärdiga sätt som vita gör och därmed kan de heller inte vara antirasister på samma "avancerade" sätt.

Denna min förståelse för antirasism som den hegemoniska svenska vitheten gör det möjligt att bryta upp, förstå och läsa de senaste årens offentliga diskussioner om rasstereotyper utifrån ett perspektiv som inte bara ser de i huvudsak vita försvararna av rasstereotyperna som rasister rakt av, vilket de i huvudsak icke-vita kritikerna ibland kallar dem, och som likaledes inte bara ser kritikerna av rasstereotyperna som aggressiva extremister vilket försvararna gärna betraktar dem som. Istället argumenterar jag för att det är mer konstruktivt att analysera majoritetssvenskarnas försvar för de olika rasstereotyperna som ett försvar för den specifika svenska antirasismen och därmed i förlängningen som ett försvar för det antirasistiska Sverige och svenskheten i sig självt. Jag argumenterar också för att det är mer konstruktivt att förstå kritiken av rasstereotyperna som främst emanerar från minoritetssvenskar som ett försök från deras sida att göra anspråk på en position som de hittills inte har tillåtits att inta, nämligen som antirasister och därmed också som svenskar. Denna min analys av de samtida svenska rasstereotypdebatterna bidrar till en förståelse för varför så många vita svenskar desperat klamrar sig fast vid sådana stereotyper och både vill behålla dem och vägrar se dem som rasstereotypa, liksom den lika desperata frustration som icke-vita svenskar uttrycker när de försöker få majoritetssvenskar att förstå att samma stereotyper som de senare försvarar och vill bevara sårar och förnedrar de förra och uppskjuter deras möjlighet att fullt ut betraktas som svenskar.

Jag menar därför att den senaste tidens debatter om olika rasstereotyper helt enkelt handlar om en antirasism i kris som därmed kan betraktas och analyseras som den svenska versionen av den så kallade "mångkulturalismens kris" såsom den utspelar sig i andra europeiska länder, inklusive i de nordiska grannländerna. Denna svenska version av "mångkulturalismens

kris” handlar med andra ord om oförmågan hos vita svenskar att kunna erkänna sitt vita privilegium att få avgöra vad som är en rasstereotyp eller ej och därmed i slutänden också en vägran att erkänna icke-vita som likvärdiga och fullvärdiga svenskar. Om ”mångkulturalismens kris” i de nordiska grannländerna och i andra europeiska länder handlar om att även de högutbildade blir alltmer explicita i sitt avståndstagande från mångfald och från visionen om ett samhälle präglad av heterogenitet och hybriditet, så handlar “mångkulturalismens kris” i Sverige snarare om att det stora flertalet av majoritetsbefolkningen, inte minst de högutbildade fortfarande identifierar sig som antirasister på det specifika svenska sättet till den utsträckningen att antirasism och svensk vithet har flutit samman och därmed verkar exkluderande gentemot minoritetsbefolkningen.

Samtidigt har de svenska och de europeiska versionerna av ”mångkulturalismens kris” i grunden samma ursprung - det vill säga det handlar om en kris som utspelar sig inom majoritetsbefolkningen och inte främst om en kris förorsakad utifrån av minoriteterna. Snarare handlar det om en grundläggande vithetskris på en djup existentiell psykisk nivå som närmast kan liknas vid ett psykotiskt tillstånd och som handlar om det vita europeiska majoritetssamhällets oförmåga att ta till sig att världen idag verkligen är på väg att bli postkolonial och där globala demografiska förändringar inklusive olika transnationella migrationsvågor sakta men säkert gör världen allt mindre vit och västerländsk. I det specifika svenska fallet handlar det också om att den stora och dominerande berättelsen om Sverige och svenskarna som världens mest antirasistiska land och folk på jorden håller på att utmanas.

För att det nuvarande dödläget, den tilltagande kriskänslan och den extremt polariserade situationen som gäller utifrån rasmässiga linjer i fråga om synen på rasstereotyper - som sammantaget producerar så många destruktiva känslor vilka riskerar att förvärra motsättningarna i landet mellan majoritetsbefolkningen och minoriteterna än mer - ska kunna brytas upp är det därför nödvändigt att dekonstruera den svenska antirasismen som utgörande kärnan i den hegemoniska svenska vitheten. Alla de offentliga debatter om olika rasstereotyper som har rasat i Sverige sedan 2011 har ju i det närmaste försatt landet i djup kris, delat befolkningen itu och skapat en allmänt utbredd känsla av frustration och mistro liksom av ilska och till och med hat i båda lägren.

Det handlar därför inför framtiden om att bryta sönder likhets-tecknet mellan antirasism och vithet liksom mellan vithet och svenskhet, och därmed om att en gång för alla lämna självbilden och Sverigebilden av svenskarna som varande världens mest antirasistiska folk bakom sig. Det är också nödvändigt att samtidigt öppna upp för och konstruera en ny svenskhet som även inkluderar icke-vita svenskar, och som också gör det möjligt för dem att kunna tala utifrån en position som antirasister i stället för att bara se dem som atavistiskt aggressiva minoritetsextremister som bara vill förstöra och som enbart talar i egen sak. För att detta ska kunna äga rum måste dock majoritetsbefolkningen en gång för alla ge upp sin rädsla för att förlora kontrollen över tolkningsföreträdet vad gäller synen på rasstereotyper, och vilket i slutänden kan översättas med att förlora makten över den antirasism som hittills har inneburit att vita svenskar har haft monopol på att bestämma både vad som är rasistiskt eller ej och vad antirasism både är och ska vara i dagens och framtidens Sverige.

Stillbild från *Der moderne Mensch wird in der Klinik geboren und stirbt in der Klinik: also soll er auch wie in einer Klinik wohnen!*, Hedda Viå, 2013

Sjuksköterska möter patient. Läkare möter patient. Undersköterska möter patient. Den medicinska etikens standardscenarier framställer sjukvården som summan av enskilda och fria vårdgivares möten med patienter. I denna nödvändiga fiktion måste vårdgivarna förutsättas vara individuellt *autonoma* varelser; annars kan det inte finnas någon etik. Begreppet "vårdkvalitet" blir i denna värld entydigt med tekniska, men framförallt moraliska, egenskaper och principer hos läkare, sjuksköterskor, undersköterskor, ja, stort sett alla som vårdar. Problemet är bara att den sortens självständighet som möjliggör en etik i snäv bemärkelse inte har funnits sedan sjukvårdens tilltagande specialisering och institutionalisering på 1800-talet,¹ och ännu mindre under millennieskiftets mekanisering och detaljstyrning av yrket, genom produktionsideologier såsom "New Public Management" och "Lean".² Den är inte anpassad efter det faktum att ett genomsnittligt akutbesök idag involverar cirka 30 direkta och indirekta möten med vårdpersonal.³ De eder, dygder, lagar, etiska koder och principer som vårdgivare svär, inövar och åtlyder och som syftar till att reglera vårdgivarens handlingar har liten betydelse i en tid då systematisk underfinansiering och missförhållanden i sjukvården helt överskuggar den enskilda vårdgivarens moraliska brister. Frågan är om det finns ett etiskt alternativ. Kan sjukvårdens arbetare förvalta den historiskt nytillkomna socialiseringen som ett sjukhus innebär, för att etablera en *kollektiv autonomi* från yttre intressen samt för möjligheten av en etisk medicin?

Jag kommer i vad som följer i huvudsak fokusera på läkarens roll, men argumenten kan i vissa fall omfatta vårdarbetare i allmänhet.

Om principer och dygder i sjukvården

Trots att den hippokratiska eden författades för över 2000 år sedan, är den medicinska etiken som ett eget vetenskapligt fält relativt ung. 1979 formulerade filosoferna Tom Beauchamp och James Childress fyra etiska principer som skulle lägga grunden för den moderna bioetiken: att respektera patientens autonomi, att göra gott, att inte skada och att vara rättvis.⁴ Med dem kunde man strukturera och förstå medicinetiska problem och värdekonflikter, samt formulera vårdgivares förpliktelser på ett principiellt plan gentemot patienten. Detta sätt att närma sig vårdetiska problem har sedermera fått beteckningen "the four principles approach". Kritiken lät inte vänta på sig: principer är för abstrakta; de utgår inte från de *villkor som möjliggör* ett handlande, som tar hänsyn till patientens självbestämmande, som gör gott, som inte skadar och är rättvist. Två huvudfigurer i denna kritiska vändning, läkaren Edmund Pellegrino och filosofen David Thomasma, vände sig till Aristoteles dygdetik för att konkretisera etikens problem. Goda handlingar springer ur goda människor, och därför behöver eftersträvas värda *personliga egenskaper* - dygder - vara etikens huvudföremål. Trovärdighet, medlidande, omdöme, rättvisa,

1 Weisz, George. The Emergence of Medical Specialization in the Nineteenth Century. *Bulletin of the History of Medicine*, 77 (nr.3), 2003, s.536-574

2 Agerberg, Miki. Detaljstyrning tar fokus från egna kvalitetsprojekt. *Läkartidningen* 111 (nr.20), 2014

3 Siegler, Mark. Confidentiality in Medicine — A Decrepit Concept. *New England Journal of Medicine* 307 (nr.24), 1982, s.1518-1521

4 Beauchamp, Tom L. & Childress, James F. *Principles of biomedical ethics*. New York: Oxford University Press, 2009, s.101-302

uthållighet, måttfullhet och hederlighet, är de alltså de personliga egenskaper som garanterar ett gott handlande i den omedelbara läkar-patientrelationen, i enlighet med bioetikens fyra principer.⁵ Sedan Pellegrinos och Thomasmas bok skrevs i början av 90-talet har dygdetiken gjort comeback internationellt, och i slutet av samma decennium även introducerats i Sverige av bland andra psykiatern Jan-Otto Ottosson,^{6,7} och arbetslivsforskaren och professorn Ingela Josefson.⁸ Det är numera självklart att svenska medicinska lärosäten övar sina studenter i de humanistiska värderingar som grundlägger läkar-patientrelationen, eftersom det uppenbarligen inte räcker till med att bara känna till principerna för ett professionellt förhållningssätt som är medmänskligt och empatiskt. Denna förändrade uppfattning om läkarens bildningskanon är onekligen en framsteg i jämförelse med den tid då patienterna låg i givakt när morgonrondens överläkare, underläkare och läkarkandidater marscherade förbi i kolonn, likgiltiga inför patienten som subjekt vars fysiska kroppar var medicinens enda föremål.

På ett sätt kan man alltså säga att dygdetiken återkomst på 90-talet var ett framsteg, och en rimlig kritik av de rena och abstrakta principernas attityd. Den var kanske till och med ett steg i riktning åt en materialistisk etik. Samtidigt lyckades den inte helt göra sig av med antagandet att individens egenskaper var konstitutiva för sjukvårdens funktioner. Antagandet är ännu mindre godtagbart idag än det var tidigare.

Dygdetik i arbetsdelningens tidsålder

Sedan Aristoteles utvecklade dygdetiken i antikens Aten har mycket hänt. Samhällen ser annorlunda ut, och de eftersträvsvärda egenskaperna hos människor har förändrats med dem. Såväl Aristoteles som efterkommande samtida dygdetiker (som exempelvis Alasdair MacIntyre⁹ och de ovan nämnda Pellegrino och Thomasma) framhåller att dygder inte är eviga, utan att de grundas i och speglar samhälleliga förhållanden. Ett nytt sätt att producera vård och hälsa innebär alltså alltid att gamla medicinetiska dygder ersätts av nya. Patientens rätt (eller skyldighet, beroende på hur man ser det) till självbestämmande är ett exempel på en princip som fått allt större utrymme i modern tid.

Sedan sjukhusens tillkomst, sedan läkaryrket kluvits i fler specialområden än enbart medicin och kirurgi på 1800-talets slut,¹⁰ sedan konsultationer och samarbete med kollegor kring patienter blev regel i vården av patienter, sedan teknologiska landvinningar gjorde att en patient i mötet med en enskild läkare, *samtidigt* är i kontakt med alla de faktorer som bär upp och gör mötet möjligt - med producenter av sjukvårdsutrustning, med ett laboratorium, med tekniker, sjuksköterskor, undersköterskor, städare¹¹ - måste man fråga sig om de traditionella individorienterade dygderna fortfarande utgör ett tillräckligt etiskt ramverk som kan säga oss vad vi borde vara och borde göra. Individens är inte längre den självklara utgångspunkten för att förstå handlingar och ansvar. Vare sig vi vill det eller ej, oberoende av huruvida arbetsdelningens, mekaniseringens och proletariseringens verklighet har upphävt den enskilda vårdgivarens självständighet och "autentiska" möten i vården, är detta den verklighet vi lever i. Man kan antingen nostalgiskt längta tillbaka till en tid och plats då läkaryrket fortfarande var ett hantverk och en konst, eller så kan man försöka tänka etiskt politiskt kring de uppgifter som tillkommer vårdpersonal verksamma inom insti-

5 Pellegrino, Edmund D & Thomasma, David C. *The Virtues in Medical Practice*. New York: Oxford University Press, 1993, s.20-29

6 Ottosson, JO. Doktor Dygdig - Dygdetiken bör komplettera principbaserad etik i sjukvården. *Läkartidningen* (nr.11), 2013, s.110-111

7 Ottosson, JO. (red.). *Patient-läkarrelationen: läkekonst på vetenskaplig grund*. Stockholm: Natur och kultur, 1999

8 Josefson, Ingela. *Läkarens yrkeskunnande*, Lund: Studentlitteratur AB, 1998

9 MacIntyre, Alasdair. *After Virtue: A Study in Moral Theory*. London: Bloomsbury, 2009

10 Weisz, George. The Emergence of Medical Specialization in the Nineteenth Century. *Bulletin of the History of Medicine* 77 (nr.3), 2003, s.536-574

11 Lantos, John D.. *Do We Still Need Doctors?*. New York: Routledge, 1997

tutioner. I en sådan verklighet behöver de etiska principerna och dygderna kompletteras med ytterligare en etisk nivå: en etik med ett kollektivt subjekt och med politiska anspråk, som siktar på *förutsättningarna* för vård och hälsa, och *förutsättningarna* är idag mer än bara summan av individer. Den antika världens stadsstater var däremot samhällen utan några egentliga institutioner och utan en särskilt avancerad teknisk arbetsdelning i produktionen av vård. Det är i just sådana samhällen som dygder får en bärande roll. Filosofen Friedrich Hegel var väl medveten om denna avgörande skillnad mellan antika och moderna samhällen när han i *Rättsfilosofin* skrev att:

(...) dygdens form som sådan är vanligare i obildade samhällstillstånd, eftersom det etiska och dess förverkligande här mer är en fråga om individuell böjelse och individens säregna naturliga genialitet. Det var exempelvis särskilt Herkules som antikens människor tillskrev dygden. I de antika staterna, där det sedliga livet inte växt till ett självständigt utvecklat och objektivt fritt system, måste individernas säregna genialitet ersätta denna avsaknad.¹²

Dramatikern och kommunisten Bertolt Brecht framställde ovanstående tes i mer lättsmält form när han lät mor Courage säga:

Där det överhuvud taget talas så mycket om stora dygder, där är det något ruttet. (...) Varför, jo, när en fältherre eller kung är riktigt dum och leder sitt folk raht åt pipan, då behövs dödsförakt hos folket, och det är ju en dygd. Om han är för snål och värvar för lite soldater, måste de ju vara som själve Herkules. (...) I ett bra land behövs inga dygder, alla kan vara fullkomligt slätstrukna och gärna för mig fega stackare¹³

Läkarens dygder är alltså alltid i någon utsträckning en kompensation för systematiska tillkortakommanden. Läkaren behöver vara trovärdig där förljugna läkemedelsföretag säljer istället för botar, medlidande och empatisk där socialförsäkringar inte existerar, rättvis där orättvisan regerar, måttfull i en för övrigt slösaktig värld. Det är förstås *bra* att individer träder in och lappar ihop en otillräcklig verklighet. Men medan grekerna var dömda till att parera fundamentala missförhållanden, har vi idag möjligheten att frigöra oss från dem. Filosofen Alain Badiou för ett liknande resonemang i sin lilla pamflett *L'éthique* mot vad han kallar "etisk ideologi", men riktar den främst mot de mest kända företrädarna för universell pliktetik: Immanuel Kant; samt mot etiska förpliktelser inför den andra: Emmanuel Levinas. På olika sätt förutsätter dessa i sina filosofier människans fundamentala passivitet, hjälplöshet och dödlighet i världen, där etiken inte kan bli annat än lika passiv och hjälplös inför en oundviklig och alltid redan existerande ondska.

Alternativet, enligt Badiou, är en etik som grundar sig i motsatsen: en djärv, nästan förmäten, strävan efter *odödlighet*.¹⁴ Herkules är, trots sin övermänskliga styrka, en dödlig bland gudar, och har inget val annat än att svara mot deras handlingar. En revolutionär etik borde inte sträva efter att imitera Herkules, utan snarare syfta till att storma och ommöblera himlen, det vill säga: de villkor som kräver hjältar. Brecht önskade nog inte läkare som är "fullkomligt slätstrukna" eller "fega stackare", men likväl en sjukvård som inte kräver samma arbete av läkare som antiken krävde av Herkules. Att vara insnärjd av en hydra på ett arbetspass - Herkules andra arbete som avbildats i otaliga målningar och statyer - borde oroa ditt skyddsombud.

12 Hegel, G.W.H. *Outlines of The Philosophy of Right*. New York: Oxford University Press, 2008, s.158

13 Brecht, Bertolt. *Mor Courage och hennes barn : Den kaukasiska kriticirkeln*. Stockholm: Natur och kultur, 1991, s.28

14 Badiou, Alain. *Ethics: An Essay on the Understanding of Evil*. London: Verso, 2001, s.4-17

Empati och solidaritet

Vilket etiskt register tillkommer då de som arbetar i en kollektiv verksamhet, där minst en tredje part alltid är involverad? Att exempelvis skriva på upprop, kräva mer tid och resurser för patienter, att påverka hälso- och sjukvårdens riktlinjer, att arbeta primärpreventivt med folkhälsa, att förhandla med patientintressegrupper, ”whistleblowing”, civil olydnad och strejker är exempel på kollektiva handlingar som överskrider relationen mellan enskilda vårdarbetare och patienter, och som behöver förstås i andra termer än individorienterat dygdetiska. Om empatin är motorn i det kliniska mötet med patienter, så är motorn i dessa utomkliniska aktiviteter dess motsvarande kollektiva form: *solidaritet*, både med medarbetare och patienter. Låt oss ta en av de senaste exemplen på detta i Europa: underläkarestrejken i Storbritanniens sjukvårdsapparat NHS (National Health Service). Den konservativa hälsoministern Jeremy Hunt försökte under hösten 2015 genomdriva en obetald arbetstidsförlängning för underläkarna i Storbritannien. Enligt hälsoministern äventyrades patientsäkerheten av att läkare förlorat känslan för yrket som ”ett kall”.¹⁵ Facket och underläkarna motsatte sig denna tolkning, och en serie forskare ifrågasatte det sakliga underlaget för Hunts slutsatser.¹⁶ Eftersom motsättningarna ansågs olösliga, varslade facket om strejk. Jeremy Hunt motsatte sig föga förvånande varslet, och menade att strejken utsatte patienter för ytterligare säkerhetsrisker. Underläkarna menade att syftet med strejken var just att långsiktigt upprätthålla patientsäkerheten. Läkare utan rimliga arbetstider är dåliga läkare. Efter flera strejker under våren 2016 lyckades underläkarna få Jeremy Hunt till förhandlingsbordet, och underläkarna kommer sannolikt godkänna de förändringar som gjorts i avtalet i juli 2016.

Exemplet är mindre intressant med avseende på sitt slutresultat och mer intressant med hänseende till de två motsatta föreställningar om läkaryrket som framträder i konflikten. Å ena sidan: *den självutplånande läkaren*, företrädd av Jeremy Hunt, som agerar målvakt åt en konservativ åtstramningspolitik. Å andra sidan: läkaren som formulerar sina och patienters intressen som ett och samma. Deltagare i läkarstrejker gör nästan alltid anspråk på att företräda patientintresset, vilken kanske bara är en nödvändig retorisk strategi för att vinna allmän legitimitet för egoistiska krav.¹⁷ Generellt vinner man strider genom att identifiera sitt eget intresse med allmänhetens bästa, och får i utbyte allmänhetens stöd. I detta fall stödde en tredjedel av allmänheten underläkarnas krav. Man ska inte heller bagatellisera hur svårt det kan vara att balansera den eventuella skada som en sjukvårdsstrejk kan orsaka med dess långsiktiga nytta. Man kan också se strejken som ett exempel på något avsevärt djupare än smart PR. Var strejkerna snarare ett exempel på hur empatin höjer sig ur den enskilda relationen, till en solidarisk rörelse? Utan ömsesidig solidaritet mellan vårdpersonal, patienter och allmänhet, och utan erkännande av egenintresset, riskerar empatin att urholkas och bli projektionsyta för systematiska tillkortakommanden.

Det är inte vårt fel, men det är vårt ansvar:
en etisk-politisk lösning av samvetsstressen

Det finns en tvingande mänsklig auktoritet och börda som heter samvete. Den vill få oss att göra rätt. Den visar sig inte sällan

15 Triggler, Nick. Jeremy Hunt: Doctors 'Must Work Weekends'. *BBC News*. 16 jul 2015

16 Osignerad. Jeremy Hunt Has Been Criticised for 'Misrepresenting' Weekend Mortality Facts. *The Independent*. 21 okt 2015

17 Thompson, Stephen & Salmon, Jack Werren. Strikes by physicians: a historical perspective toward an ethical evaluation. *International Journal of Health Services* 36 (nr.2), 2006, s.331-354

från sin sämsta sida - *det dåliga samvetet* - som får oss att ångra handlingar ("varför blev jag arg på den berusade patienten?"), eller handlingar man inte utfört ("Varför nonchalerade jag den dementa farbrorn på korridorsbritten som grät?"). Bra vårdpersonal är samvetsdriven och tar inre ansvar för sina handlingar. Men ibland har man dåligt samvete över saker man inte har något egentligt inflytande över: man hinner bara hjälpa några få i den långa patientkö som anhopat sig på akuten en fredagseftermiddag. Varför hjälpte man inte alla? Omöjliga situationer kan ge upphov till något man i vårdvetenskapen har kallat "samvetstress". Samvetstressen har både organisatoriska och psykologiska orsaker, allt från bristande totalresurser och undermålig ledning till mental instabilitet hos den enskilda, enligt professor emerita Astrid Norberg, professor Gunilla Strandberg med flera som har introducerat begreppet.¹⁸ Att pressas mellan arbetsgivarens krav på effektivitet och patienters behov av mer kontakt och hjälp är en vanlig källa till samvetstress på jobbet. 38 procent av äldre vårdpersonal lider av samvetstress, och incidensen är sannolikt hög i samtliga vårdyrken.¹⁹ Lösningen, föreslår forskarna, är således både psykologiska och organisatoriska. Man måste lära sig att prioritera vissa uppgifter framför andra, samtala med sina kollegor om sin samvetstress, men man måste också lära sig att urskilja den samvetstress som man omöjligen kan ha egentligt ansvar för. Man måste göra en åtskillnad mellan legitim och illegitim samvetstress, sägs det. Men tänk om samvetstressen över det man inte har något inflytande över i själva verket skulle kunna omvandlas till en revolutionär kraft? Tänk om man, istället för att bara *hantera* samvetstressen, kan omvandla den till ett etiskt imperativ? *Det är inte vårt fel, men det är vårt ansvar att säkerställa en sjukvård som inte ger oss dåligt samvete.* För att det ska vara möjligt, måste vi göra mer bortom kliniken, så att vi slipper parera konsekvenserna inom den.

18 Gustafsson, G, Eriksson, S, Strandberg, G & Norberg, A. Burnout and perceptions of conscience among health care personnel: a pilot study. *Nursing Ethics* 17 (nr.1) 2010, s.23-38
19 Beeck, Malin. Samvetstress - välviljan som knäcker vårdarbetarna. *ETC*. 3 apr 2015

Johan Jönson

utdrag ur mot. vidare. mot. (2014)

Från diskbänkens avställningsyta, längs med de räslignande små skenorna, för jag in den nya brunmatta lådan med skitiga bestick i diskmaskinen och drar ner dess metallglänsande huva.

I begynnelsen, eller åtminstone före Big Bang, ska all materia och all antimateria, i samtliga former – fast, flytande, gas, virologisk, etc. – ha varit komprimerad i en enda monolitisk enhet, ett gigantiskt klot – av allt. Maximalt levande; samtidigt som helt dött, fullständigt imploderat. (...nej, det går inte. Orden blir löjligt otillräckliga för denna tankegång, eller vad man ska kalla den, som i första hand kanske är härledd ur det artefaktiska språk som är möjligt, och mindre, om alls, ur universums naturhistoria.)

Maskinen kör omedelbart igång, med sitt heta högtryckssprutande. Med sitt brusande gurgel.

Att Wikileaks återger, deturnerar, i revektoriserande informationsenergi-loopar, den amerikanska krigsdagboken i skala 1:1; det som skulle döljas för den möjliga demokratiska informationshanteringen. Eller är det kanske bara ännu en idealistisk maskingenererad fantasi? Att den grundläggande och oupphörliga upprepningen av mikroväldsmakt, den explicita biomakt och dödspolitiska antagonism som gör krig och liv, överlevande och ny död. Och fortsatt produktion. Fortsatt reproduktion.

Det är som att kroppen utför dessa rörelser som i en enda rörelse, utan att jag själv är riktigt medveten om, eller behöver tänka, eller instruera, eller använda några blixtrika imperativ för att jag ska utföra den, för att kroppen ska upprepa den.

Intresset ljuger inte; inte heller om det är utan suverän och momentant urskiljbar subjektivitet.

Jag har hörselskydd på huvudet för att lindra det oavbrutna oljudet av diskduschar och diskmaskiner och klirrande glas och porslin och stora plåtkärl och matkantiner som slår mot varandra eller plötsligt tappas i golvet.

Dialektiken. Dialektikerna. Att läsa blir också att remodulera hastigheter och intensiteter, kanske särskilt decelerera till läsningens bioreflexiva inertia. Att (korpus)kroppsligt ställa de temporärt hejdade informationsflödena med och mot varandra. Och att minnas: I varat existerar ingen pausering.

Jag hör ändå det som pågår omkring mig, som i ett dovt bakgrundseko.

Den parlamentariska, liberaldemokratiska ordningen nu för att fortsätta status quo, inte sällan med revolutionära reformer. Men att inte förändra någonting relevant. Och aldrig mer rättvisa. Aldrig en sån omfördelning. Inte försöka utöka demokratiska praktiker, inte ens introducera dem. Det är postpolitikens reella substans: administration av dödspolitik.

Mina tankar, som kan vandra fritt omkring och är helt tysta, överröstar det dova slamret och bullret.

Att ihärdigt minnas att glömma, glömma, låta försvinna. Kanske har minnet, i alla sina arkiviska, bokliga och andra oöverskådligt vindlande energisvärmor och diskursiva omvandlingar, utgjort en förbannelse. Men. Möjligen samtidigt också en svärbemästrad kraft: inte möjlig att avvisa, bara tillfälligt och partiellt hålla undan, rikta vidare.

Jag ser på diskmaskinsdisplayen, som lyser grönt, eller en diod är det väl.

Jag vet inte. Ljusets skugglösa klocka tickar in framtiden. Insekter studsar mot de vita dova väggarna. Att inte veta. Med öknen. Sanden, som svävar ner för de havslika dynerna. Som rullande sandkorn. Ett och ett och i sjok och i klumpar, ihopklumpade med andra klumpar i asymmetriska former. Som i landskepnader av nebulosor.

Jag ser på den grönfärgade dioden att disken nu är klar. Att det har gått kanske en minut.

Ur det som poesin kommer. Den riktning i vilken poesin rör sig. Jag vet inte. Poesi som nästan ingenting alls. Som ostkrokar upplötta i kallt fettfläckigt diskvatten. En eld som aldrig slocknar. Språkets första och sista zon. Det språk som kommer närmast de ickespråk som determinerar språk. Jag vet inte. Jag bryr mig egentligen inte om orörlighetsbeteckningarna. Men beteckningarna är intresserade av dikten, dess reception. Att ändå inte räkna med någon läsare. Inte kunna.

Jag lyfter upp diskmaskinslocket. Högerhanden och högerarmen lyfter upp den plåtglänsande metallkupan.

Idealiseringen av Olof Palme har blivit svåruthärdlig. Det är som en parodisk och feg projiceringsprocess. Som oändligt sorglig och förnuftsvidrig nostalgi. Som död som inbillar sig att den talar. Jag har aldrig tålt hans överklassmanér. Den där demagogiska idealismen. Den studentaktiga själv rättfärdigheten. Den typiska sossemachiavellismen. Den metafysiska liberalistiska moralismen. Jag har inte heller haft något till övers för hans frus adelsaltruism. Jag litar aldrig på nån ur de där klasserna. Aldrig. De är också märkta för livet, men av sitt privilegierade liv. Oåterkalleligt. Aldrig att de skulle få representera mig och min klass. Dessa herrar kräver slavarnas erkännande fortsättning av sin inunderordnade produktionsposition för den egna härskande identiteten. Oavsett formerna. Oavsett fraserna.

Med vänster hand drar jag ut disklådan, den nött bruna plastkorgen med assietter och småtallrikar.

Det slutar inte att inte sluta. Det existerar ingen pausering, ingen vila. Särskilt inte nu, efter ännu en borgerlig valseger. Nu får man huka sig än mer, akut, dagligen, för de kommande revolutionära reformerna i fyra år till. Minst fyra år. Ettusenfyrahundrasextio dagar. Ettusenfyrahundrasextio nätter. Vad är det nu som har manifesterat sig? Kanske den socialdemokratiska rörelsens begynnande borttynande. Dess verkan – så oupplöslig med modernitetens suggestiva, semikristna föreställning om industrialistisk framåtrörelse, i sitt tomma centrum metafysisk, transcendensfantasmatisk – kan inte längre parera det tidshorisontlösa rummet. Den ständigt situerade rumshorisontutopiska men ändå som världlösa världen, utan andra utsidor, utan annat än antagonism, oförsonlig dialektik, med speglingsväggar istället för murar. Med klimatförändringsdiskursen som det stora andras absolut negerande inkarnation av världsanden; kanske ännu en grandios apokalypsdröm.

Jag ställer den nött bruna diskplastkorgen hastigt ifrån mig, då den är mycket varm, innan värmen gått igenom den tunna plasthandskarna.

Socialdemokratin klarar inte den nyhobbessa situationen. Man är dödligt rädd för motsättningarna, för antagonismerna. Man förmår inte hata, förutom vänsterut, socialdemokratins oberörbara andra, dess ursprung, dess idealistiska hjärna. Borgerligheten har aldrig haft de problemen. De bedriver var och en sin egna narcissistiska klasskamp, atomärt, splittrat, utåt, i sig. Men. Institutionellt, strukturellt, medialt sammanfogas dem som till en självorganiserande klass, för sig, utåt, mot – de spöklika föraktade andra. De som primärt ska utföra servicefunktioner. I köpcentra, i statsapparaten, i deras hem.

Ställer den hastigt ifrån mig på den vänstra diskbänksavställningsytan.

Stillbild från *Strejken*,
Sergej Eisenstein, 1925

Konstruerad arvsmassa – mot en transhumanistisk tid

Det vetenskapliga projektet *The Human Genome Project-Write*¹ markerade fortsättningen för en djupare förståelse av människans biologi. I juni 2016 förlängdes projektet med tio år för utvecklingen av möjligheten att framställa syntetiskt mänskligt genom. Möjligheten att kemiskt fabricera och omskriva mänskligt DNA har grundläggande konsekvenser och öppnar samtidigt upp för enorma medicinska möjligheter.

Föreställningar om att vi är determinerade av vår arvsmassa är inte hållbara i relation till samtidens kunskap om genomets anpassning till organismens livsmiljö samt teknisk kapacitet att också inter文enera i genomet.

Själva idén om vad mänskligt liv är och kan bli står på spel och frågan är inte huruvida detta är bra eller dåligt – möjligheten att retirera till en mänsklig ursprungsform är hursomhelst en illusion. Vad detta ursprung än föreställs vara innebär det i sig något som måste skapas. Livet är i ständig förändring.

Den beräkningsbara hälsan

Framväxten av livsvetenskaperna, som befinner sig i gränslandet mellan biologi, medicin, matematik och stordata, driver fram en snabb utveckling som bygger på ambitionen att modellera liv och nå precisa förutsägelser. Med denna förståelse utvecklas ny medicin med ökad precision baserad på personens unika genuppsättning och identifikation av kända avvikelser, så kallad individualiserad sjukvård eller systemmedicin. Systemmedicin (även kallad p4 medicin av en av dess förespråkare Leroy Hood)² opererar med hjälp av omfattande datainsamlingar och analyser på individens arvsmassa, sjukdomshistorik, blodvärden, miljö- och livsstilskattningar med regelbundenhet över tid. Detta genererar en stor mängd data, som modellerar de biologiska processer som sker i kroppen.

Urval av särskilt signifikanta datapunkter korreleras med medicinskt relevanta ändpunkter. Detta datamoln kring individen kan analyseras kontinuerligt och utgör grunden för mer eller mindre precisa riskanalyser över utvecklandet av diverse sjukdomar. Individen och den konsulterande läkaren får på så sätt ett påstått biologiskt facit uttryckt i skalor och procentsatser över tid som möjliggör prognoser om den specifika kroppens framtid. Med hjälp av livsstilsprogram antas personer coachas och formas till att optimera sina livschanser och proaktivt motverka de eventuella riskfaktorer man har identifierat. Slutprodukten är en mätbar hälsa, som *kräver* att man agerar proaktivt för att undvika sjukdom.

¹ Boeke Jef D., et al., *The Genome Project-Write*, Science, 02 Juni 2016

² Leroy Hood. p4 Medicine Institute, The 4Ps: Quantifying wellness and demystifying disease. p4mi.org/4-ps-quantifying-wellness-and-demystifying-disease (hämtad 2016-09-12)

Utvecklingen av individualiserad medicin utgör en förhoppning om att organisera diversitet på molekylär nivå, men förblir ett medel för kontroll och styrning med begäret efter hälsa i fokus. Men detta koncept lovar inte enbart bättre diagnostik och behandling utan är även avpassad för en nyliberal styrning av sjukvården.

Den amerikanska medicinhistorikern Nathaniel Comfort beskriver i essän *The genetic self*³ hur medicin baserat på individens arvs massa blomstrat som en följd av att kommersiella principer för hälso- och sjukvård tillämpas, där ett ideologiskt behov av medicin centrerad kring patienten som konsument har skapats. Det är ett resultat av den pågående kommersialiseringen av kroppen och av biologisk information. Inom detta paradigm definieras hälsa genom kvantifierbara biologiska markörer, som kan uppmätas på friska individer, vilket förstärker det krav samhället ställer på att enskilda medborgare ska ansvara för sin hälsa genom att administrera och dela sin biologiska information som en vara på en marknad bland andra varor och tjänster.

Delbarheten av den biologiska informationen, att kunna koppla upp sig med sjukvårdens infrastrukturer, utgör gränsen för det inkluderade, kvalificerade politiska livet från det exkluderade nakna livet.

En individualiserad medicin gör sårbarhet, svaghet och sjukdom till en internaliserad kronisk form av brist, som ständigt aktivt måste förebyggas. Att bli sjuk kan därför innebära ett kontraktsbrott, ett patientens misslyckande i förmågan att följa hälso-protokollet. Den som blir sjuk förväntas att aktivt agera för att "övervinna" sjukdomen och optimera sin hälsa. Ansvar för hälsa och ett långt och lyckligt liv faller alltid på individen själv. Det blir viktigt för den moderna nationalstaten att patienten konsumerar sin vård och således ingår i ett kontrakt med sjukvården i behandlingsbeslut, deltar i klinisk forskning, och bidrar till de miljoner datapunkter som behövs för en proaktiv medicin.

Individen blir skärningspunkten och drivkraften i produktionen av en ideal form av liv, som samtidigt förbrukar denna form. För att uppnå hälsa krävs konsumtion av tjänster och varor, men framför allt måste man själv bli en vara som konsumeras genom att ha och behålla sin hälsa, och bli slutprodukten anställningsbar hälsosam arbetskraft. Samtidigt som livsmiljön trasas sönder kring arbetskraften, ska dessa själva kompensera för en ogynnsam omgivning genom att vårda sin hälsa.

Livet, reifierat

Exploatering av arbetskraften innebär inte endast en form av underordning där arbetaren exploateras formellt, genom att få en mindre del av det värde den bidrar till att producera, men även som ett sätt att ackumulera kapital. Med denna reella underordning, (vilket innebär att den föregående formella underordning som kännetecknas av att förkapitalistiska produktionsprocesser inordnas inom en kapitalistisk logik), underställs lönearbetaren den kapitalistiska logiken på flera plan, inom hela livet och samhällets ram. Arbetsprocesser och produktionsmedel som tidigare drivits av arbetare själva, det levande arbetet, har tagits över av teknologi och maskiner, och skapat det döda arbetet som följer kapitalets logik och utvecklar den. Men det handlar även om hur arbetaren identifierar sig med sin roll i produktionsprocessen. Arbetare

konkurrerar på en arbetsmarknad, splittras och formar skillnader i bruksvärde mellan arbetare genom deras ansträngningar för att öka sitt bytesvärde, sin anställningsbarhet och förmåga att få bra och relativt trygga arbetstillfällen.

När arbetaren identifierar sig med kapitalistens problemvärld och engagerar sig alltmer i en intrikat väv av produktions- och konsumtionsprocesser blir vi till mikrokapitalister, entreprenörer, investerare och konsumenter som ackumulerar olika former av kapital: socialt, finansiellt, kulturellt och biologiskt. Avgörande för motstånd inom denna form av kapitalism, som exploaterar flera aspekter av livet, är alltså flerfaldig; att återfå tillgången till förmågan att reproducera sig, att hålla sig vid liv, men också medvetenhet kring exploateringens form och vilken roll man själv intar i systemet.

En plastisk materialitet

I denna ordning, där hälsa är funktion för arbetskapacitet, är inte *alla* liv inkluderade: framställningen av hälsosamma liv beror på differentiering och uteslutning.

Det är en differentiering som opererar genom uteslutning och påverkar organismens biologiska sammansättning utifrån de materiella och sociala livsbetingelser som görs tillgängliga. Organismens levnadsförhållanden beror på miljön, var man befinner sig geografiskt, socialt, ekonomiskt och yrkesmässigt. Vissa kroppar hålls vid liv under en längre tid, medan andra är mer kontrollerbara om de förbrukas och kasseras, det är således inte alla som inbjuds att delta i den självförvaltande hälsans era, det borgerliga hälsoparadigmet.

Arvsmassan är inte en fixerad kod som direkt översätts till proteiner, vi är naturligtvis inte enbart determinerade genom vårt arv. Epigenetiken är den del av genetiken som behandlar hur yttre faktorer som miljö, livsstil, kultur och språk, påverkar vilka gener som aktiveras eller passiviserar i vårt DNA. Kroppens formbarhet står alltså ständigt på spel. När vi ingår i omfattande hälsoprogram där våra kroppar får ett digitalt avtryck med miljoner datapunkter kan man med ökad precision studera och påverka hur vi ska inskriva och koda en redan plastisk kod.

Olika former av kroppsdisciplin, teknologiska och materiella förutsättningar har drivit människans arvsmassa i olika riktningar genom historien. Förståelsen för kroppen och hur den formas genom olika miljöer, vanor, beteenden och ämnesomsättningar måste ses i relation till specifika materiella förutsättningar för en organism. Våra liv underordnas av rådande produktionsätt och teknologier. De krav och ideal som ställs på kroppen speglar både efterfrågan på specifika arbetsförmågor och samtidigt metoder för exkludering och splittring av befolkningen mellan de som får arbete och de som ställs utanför.

Hälsoideal som politiskt-estetiskt paradig

Förutom dessa uppenbara möjligheter och risker som genereras av kunskap, och därmed makt, uppstår frågan om hur vi bör förstå normen, hur den digitaliserbara kroppen faktiskt genereras och vilken typ av kropp eller kroppar som skapas genom denna process. I den teknovetenskapliga iveren att utnyttja ny bioteknik och lösa gåtan för olika sjukdomar kvarstår den stora obesvarade

frågan vad *hälsa* faktiskt är och kan vara, för vem den är samt vilka former vi stöper oss i, utifrån vilka kriterier?

Det är problematiskt när de medicinska vetenskaperna omedvetet reproducerar estetiska värdeomdömen med sken av att ge en faktaorienterad beskrivning av kroppens ideala fysiologi. De går från *det är* till *det bör*; från fakta till kroppsmoral och estetik som sträcker sig från det patologiska till det normerande.

När individen uppmanas undvika sjukdom genom att följa livsstilsprogram är det en idé om ett förebyggande som har en konserverande kraft, som binder inte bara till fysiologiska utan även estetiska ideal. Dessa estetiska ideal reproduceras inom medicin och biologi ofta oreflekterat som just värderingar med stor inverkan på alltifrån utvecklingen av experiment till bedömning av resultat.

Donna Haraway påpekar i en föreläsning vid The Evergreen State College från juni 2016 hur en klassisk humanistisk estetik dominerar inom det vetenskapliga samfundet med den Vetruianska mannen av Leonardo Da Vincis som mest återkommande exempel.⁴ Där återfinns även idén om den statistiskt verifierbara friska idealkroppen. En föreställning som föds med renässansen om människans förmåga att avteckna naturlig perfektion och åstadkomma den genom konst och vetenskap. En idé som bär med sig en komplex väv av krav och villkor dolda bakom begär om välbefinnande samt löftet om det långa goda livet.

Strävan efter den ideala kroppsformen och funktionen återkommer genom historien i relation till frågan om makten att reglera liv, men självfallet också död, genom att exkludera obsoleta kroppar från såväl normen och kroppsideal, som trygghet och välstånd.

Det levande som normetablerande

Distinktionen mellan det som är normalt och patologiskt har skiftat från anatomiska, patologiska och fysiologiska idéer om kroppens normala funktioner till föreställningar om "normal" mänsklig genetik. Individualiserad medicin förstärker tanken att hälsa och sjukdom är föremål för genetisk övervakning av kroppen och att människor kan klassificeras som friska eller sjuka innan symptom manifesteras eller deras organfunktion komprometteras av sjukdom. Sjukdom blir till en potential i kroppen som kan aktualiseras eller eventuellt undvikas. Vad vetenskapen om potentialer i organismen i sig innebär för individen är dock omöjligt att utvärdera eller kontrollera.

Vetenskapshistorikern Georges Canguilhems beskriver i *Le Normal et le pathologique*⁵ en normetablerande normativitet snarare än en normföljande normativitet som kan lokaliseras inom naturen och som visar sig i biologin. Han argumenterar för att det biologiska objektet som sådant, det levande, enbart går att förstå när man beskriver det som normetablerande.

Canguilhem tar fram ett antal beskrivningar av biologisk normativitet genom en historisk genomgång av relationen mellan det fysiologiska och det patologiska, mellan den friska och den sjuka kroppen. Här utvecklar han idén om att det patologiska inte enbart kan bestämmas genom vetenskapliga beskrivningar, det som statistiskt sett är ovanligt, som står utanför normen etc. utan bör förstås som det som har negativt värde för organismen som sådan. Men hur avgörs vad som är negativt eller positivt för organismen?

För Canguilhem är svaret enkelt: enbart organismen själv kan

4 Anthropocene Consortium Series: Donna Haraway. The Evergreen State College Productions. 25 Maj 2016. www.youtube.com/watch?v=fWQ2JYFwJWU. (hämtad 2016-09-13)

5 Canguilhem, George. *Le Normal et le pathologique*, Paris, Presses Universitaires de France, 1966

utgöra den auktoritet varpå en biologisk norm kan etableras. Det patologiska bör därmed inte förstås som logiskt sett efterkommande det friska. Det normala blir distinkt från det patologiska först när organismens funktion rör sig mot att lämna ett pågående negativt tillstånd för att åstadkomma ett annat, uppvärderat tillstånd.

Patologi är alltså det tillstånd som för en organisk funktion inte är normalt men som har denna normalitet som mål. Livet självt är således en normativ aktivitet, det levande kämpar mot det som hindrar dess bevarande och fortlevnad.

Denna aktivitet; att formulera värde, är inte helt spontan, utan snarare en reaktion på något - en tumör, en infektion, eller ett benbrott.

Sjukdom är inte enbart en process varpå en särskilt fysiologisk ordning försvinner, utan även framträdandet av en ny vital ordning, etablerandet av en ny norm. Det är alltså livet självt genom dess spontanitet och inte genom medicinska bedömningar som gör det biologiska normala en fråga om ett värdebegrepp och inte en statistisk verklighet. De biologiska vetenskaperna kan enbart studera hur det levande som studieobjekt aktualiserar dess inneboende normativitet.

Som en följd av detta hävdar Canguilhem att det inte går att spåra någon form av ursprungligt friskt tillstånd som vi återgår till efter en tids sjukdom. Det levande har inte som mål att återskapa ett ursprungligt tillstånd. Istället bör man förstå tillfrisknandet som reparerandet av fysiologiska innovationer. Det finns alltså ingen oordning, utan endast ett utbyte av en förväntad ordning, mot en annan ordning.

Alltså är varje organisk funktion en fråga om ordnande, och det är på detta sätt som det levande är norm-etablerande. Livet förstår inte reversibilitet och kan alltså inte utgå ifrån målsättningen att återfinna ett ursprungligt tillstånd. *Det normala är alltså inte den gamla men den ständigt nya formen, tillblivelsen.*

Men hur kan vi förstå det politiska-estetiska projektet centrerat kring etablerandet av friskhet utifrån denna förståelse av det levande som normetablerande i sig självt? Något som ständigt utvecklar nya former, och där en ursprungsform eller idealform inte går att bestämma?

Det symboliska och det biologiska

Filosofen Catherine Malabou utvecklar Canguilhems idéer om att det levande bör förstås som inte enbart normföljande utan även normetablerande, i sina arbeten om plasticitet. Malabou pekar mot en förståelse av biologin som kan ge plats för en form av normativitet och estetiskt-politiskt paradigm som saknas inom många biologiska vetenskapernas beskrivning och föreställningar.

Enligt Malabou öppnar epigenitiken, den plastiska förmågan våra gener har att påverkas av olika livsmiljöer, för en radikal politisk förståelse av det biologiska. Malabou frågar sig varför, om livet är plastiskt, det ska formas enligt politiska och estetiska normer som speglar en liberal-humanistisk fantasibild av människans natur? Entreprenörer och biotechföretag i samverkan med akademien, arbetar idag med målet att förädla arvsmassan, skapa "bättre individer", en "bättre mänsklighet", en form av modern liberal eugenik.

Det är denna föreställning som står på spel: kroppens egen normetablerande praktik, som naturligtvis aldrig är essentiell

utan tolkas genom politiska och estetiska ideal.

Malabou understryker att i de föreställningar om liv som den samtida biologin utvecklat finns en möjlig inneboende politisk motståndskraft. Det behövs inte längre en strikt separation mellan det biologiska och det symboliska. Epigenitiken innebär att liv, människans genom, celler, och hjärnan ständigt förändras och utvecklas genom plastisk differentiering. Eftersom miljöfaktorer påverkar hur arvsmassan uttrycks, och alltså organismens fenotyp, öppnar dessa fakta upp en möjlighet att överkomma den etablerade uppdelningen mellan kropp och kött, mellan föreställningen om en separation av den determinerade materiella organismen i förhållande till den förkroppsligade föränderliga anden.

Detta innebär att samspelet mellan det biologiska och det symboliska är inskrivet i kroppen själv. Hur kultur, språk, normer, lag omvandlas till beteenden och vanor har alltså en direkt materiell åverkan på kroppen. Men det materiella är inte beroende av denna externa symboliska ordning utan biologiskt liv är förmöget att skapa sin egen symbolisering. Historien och det politiska återfinns inskrivet och uttryckt i det materiella biologiska livet.

För Malabou innebär epigenitiken att natur och kultur ärsammankopplade inom det biologiska och att vi därmed inte kan reducera det biologiska till ett medel för makten. Det biologiska och symboliska är sammanvävda utan att det biologiska behöver övervinnas. Det betyder inte att den symboliska förståelsen av liv är obrukbar eller att en maktkritik som grundar sig i hur det biologiska formas ideologiskt är överspelat. Tvärtom kräver detta en noggrannare maktanalys som tar i beaktande hur det biologiska livets egna transformativa tendenser samspelar eller motstår olika maktteknologier.

Det är alltså, för att återgå till Canguilhem, genom organismens egen normetablerande praktik som nya positiva former kan skapas. Därför är det i suveränens intresse att subjektet självt är drivande i projektet att uppnå hälsa. Normen är inom dig själv och utgör startpunkten för självkontroll. En tyst omkopplare där biologin avslöjar strukturen.

Livet är den ständiga produktionen av en nyckfull mångfald som öppnar upp för ett fruktbart motstånd. En konstant upprepad splittring mellan degenererat liv och optimerat liv. Den gamla distinktionen mellan det symboliska och det biologiska återinförs av biologin själv. En biologisk och den andra normativ. Jag måste kontrollera mig själv när jag letar efter normen. Ständigt fångad i diskursen om normativitet även när vi försöker överträda den. Jag producerar min egen förslavning genom att inom mig själv etablera dikotomin mellan den symboliska och det biologiska. Men står språket, symbolen, utanför kroppen? Är medvetenhet ett vitalistiskt motstånd från kroppen, eller ett medel för makt? Oavsett måste Malabous lovord om ett möjligt radikalt motstånd genom det inneboende politiska i det biologiska konkretiseras. Vi har redan sett hur kapitallogiken införs på molekylär nivå när vi genom avancerad beräkningsteknik lyckas fånga och modellera biologisk plasticitet. När det plastiska har algoritmiserats har vi en modell för styrandet där det möjliga motståndet inom det biologiska approprieras till fruktbar teknologisk utveckling. Konfliktytan befinner sig så på fler och mer komplexa nivåer som understöds genom sammankopplade infrastrukturer. Motstånd och makt måste föreställas i relation till och med hjälp av teknologi och infrastrukturer.

Hälsans infrastruktur - sjukdom som motstånd

Judith Butler beskrev under ett föredrag 2015 vid CalArts att förutsättningarna för politisk handling utgår från tillgången till infrastruktur som innefattar alltifrån gatan man går på när man demonstrerar, tillgång till sjukvård för att orka, transportmedel, el, vatten, telefon, etcetera.⁶ Demonstrationer, uppror, upplopp sprider sig världen över. Under föredraget frågade sig Butler om vår sårbarhet visar sig i vårt beroende av infrastruktur. Vår förmåga att göra motstånd beror på denna sårbarhet.

Kampytan befinner sig därför i etablerandet, organiseringen och övertagandet av hållbara infrastrukturer som kan säkra vår reproduktion. Med *Sick woman theory*⁷ fokuserar konstnären och aktivisten Johanna Hedva vidare på Butlers text och understryker hur Hanna Arendts utbredda idé om politisk handling i *Människans villkor*,⁸ som utgår just ifrån deltagandet i det offentliga samtalet, innebär att den sjuka, trötta kroppen, som inte kan eller orkar ta sig ut på gatan är exkluderad från det politiska om man följer Arendts modell. Men det privata, det undandömda från offentligheten är också politiskt, och sjukdom, svaghet, sårbarhet har en politisk dimension.

Det är alltså inte enbart genom kritiken av Hälsan och tillgången till den som organisering bör ske utan även genom att politisera sjukdom inom rörelserna. Vi har sett hur systematiseringen av våra liv i hälsoprogram är något motsägelsefullt, som snarare utgör ett ökat intrång i individens egen normeringsprocess. I detta hänseende är individens val, (i det fall detta val är tillgängligt), att ingå i omfattande hälsoprogram som innebär en omfattande övervakning och registrering av personens liv en fråga om att välja ett stöd, att spegla den redan internaliserade maktteknologin, idén om hälsa och begäret för normen, genom en yttre teknologi som realiserar denna norm.

Trots att det framstår som att det är meningslöst att göra motstånd mot normen, utgör en distinkt och avgörande kollektiv vägran fortfarande ett hot, ett sår i det kapitalistiska samhället. När underordningen på internaliserat plan inte räcker, träder det fysiska våldet in. Där utgör medvetenhetens direkta inneboende relation till kroppen alltid en politisk möjlighet. Att fängslas, göras olaglig, tvångsavvisas, förflyttas, ignoreras, exploateras, experimenteras på och dödas utgör samtidens många former av underkastelse.

Det är först och främst genom vår tillgång till kroppen, som en gemensam och delad tillvaro, sedd som en social organism och kollektiv förmåga som vi får tillgång till dess inneboende fulla potential.

Och det är kanske här i sfären av det estetiska-politiska slagfältet som vår egen normetablerande organism utgör, och vår subjektiva förståelse av denna möjliggör, som vi finner svar mot ett dominerande införandet av en given determinerande idé och form av hälsa. En hälsa som isolerar sig från det icke sörjbara livet. Det är genom att dekonstruera det symboliska som omgärdar livet, med ett öppet och inkluderande begrepp för hälsa, som vi komplicerar formen till den grad att den virtuella individuerade människan, de beräkningsbara modellerna inte längre är tillämpliga. Vari består det potentiella motstånd som kommer ur människans biologi, hem för en multitud av livsformer och med förmågan att skapa olika former av liv? Vilka är de kampformer som förhåller sig till denna kollektiva mängd av imperfekt liv?

Med ökad automatisering av produktionen och den enorma

6 Butler, Judith, CalArts REDCAT. Rethinking Vulnerability and Resistance. www.youtube.com/watch?v=fbYOzbfGPmo. 21 April 2015. (hämtad 2016-09-13)

7 Hedva, Johanna, *Sick Woman Theory*, MaskMagazine, Not again Issue, January 2016, (MaskMagazine.com)

8 Arendt, Hanna. *The Human Condition*, Chicago: The University of Chicago Press, 1958

arbetskraftsreserven är att vara vid liv, det enda av värde många har, är inte längre så värdefullt. Detta utgör samtidigt en möjlighet, som Mario Tronti beskrev i *Operai e Capitale*, det är enbart den fullkomligt alienerade arbetaren som blir revolutionär.⁹ Arbetaren som ingår i hälsoprogram är underordnad som konsument och producent av värde, och får det relativt trygga och passiviserande livet. Rädslan att förlora dessa små privilegier, de konkreta levebröd man har, leder till kraftiga reaktioner, splittring. Ägarklassen är inte den främsta fiende man identifierar, men samma kropp måste alliera sig med de osörjbara livet, vars totala alienation utgör en öppning för nya former av livshållning.

Kapitalismens idé om hälsa är upptagen med att determinera eller reproducera en förutfattad idé av detta slag, som passar produktionsmodeller och kravet på komensurabilitet. Medvetenheten om vår egen biologiska plasticitet möjliggör ett politiskt motstånd på molekylär nivå. Det faktum att vi kan producera alla typer av människa utmanar oss att nå förändringen i världen på en mer grundläggande nivå och påskynda emancipationen av kapitalets oönskade kroppar.

”Vi tänker oss incitament till att flytta ut vården av många gamla från sjukhus och ålderdomshem till informella arrangemang, kooperativ och lösningar...”, hette det 1983 i en rapport från Aspeninstitutet, initierad av Volvochefen Pehr G Gyllenhammar. Syftet var att ”frigöra resurser för ekonomin”, det vill säga de största företagen. På köpet skulle människorna erbjudas en väg ur byråkratins och den instrumentella rationalitetens ”isande polarnatt”.¹

Lorentz Lyttkens, en av Svenska Arbetsgivareföreningens nyliberala kampanjmakare, sammanfattade: ”Många kommer inte att lyckas särskilt bra med ett ökat personligt ansvar. De får ett ’skitliv’. Och det får de leva med.”²

Socialdemokraterna i regeringskorridorerna och partihögkvarteret i Stockholm föredrog att tala om ”den tredje vägen”, ett föregivet alternativ till både nyliberalism och förlegad folkhemskollektivism. Valfärdsstaten skulle inte avvecklas, den skulle förnyas med valfrihet och egenmakt. Marknadsmekanismer skulle introduceras inom ramen för det offentliga, föreslog S-ledningen i *90-tals programmet*, en debattbok huvudsakligen författad av den före detta studentrevolutionären Klas Eklund, nu sakkunnig på finansdepartementet. Principerna var hämtade ur läroböckerna i New Public Management: politikerna skulle inte lägga sig i hur välfärden producerades, de skulle bara beställa den.

Pengarna var en sak, utförandet något annat. Det skulle bli ”mer av upphandling inom den offentliga sektorn”, medborgarna skulle ”få väsentligt större möjligheter att välja mellan olika alternativ”, och verksamheterna skulle decentraliseras och löpande utvärderas och mätas, vilket skulle ”ge stimulans till utveckling och förnyelse” och ”bryta ner passiviserande storskalighet och byråkrati”.³

Socialdemokratin hade under större delen av 1900-talet ägnat sig åt att materiellt befria de stora kollektiven, hette det. Nu var det dags att stanna upp: ”Tvivlet gror: har välfärdssamhället i all sin välvilliga omtanke tagit över så många sociala uppgifter från familj, vänner, oss själva, att livet blivit operativt och ansvarslöst och vi själva blivit hjälplösa?”. Politikens fokus skulle förskjutas ”mot mer kvalitativa frågor, mot den enskilda människans möjlighet till utveckling och växt. Det betyder att arbeta för att allt fler ska kunna få känna ’vingarnas frihet’”.⁴

När *90-tals programmet* lämnade trycket 1989 var arbetet med att ”frigöra resurser för ekonomin” redan långt gånget. 1982 hade den nytillträdde socialdemokratiska regeringen genomfört en kraftig devalvering av kronan. Syftet var att höja vinsterna i de svenska företagen. Så skulle investeringarna ta fart, konkurrenskraften växa och konjunkturen förbättras. Kapital hopade sig hos storkoncernerna, men de små och medelstora företagen fick knappt något och förnyelsen av industrin gick snarast i stå, som nationalekonomen Lennart Erixon påpekade i en granskning några år senare. Träindustrin och andra tekniskt mindre avancerade branscher expanderade, och storföretag som ASEA

1 Daniel Yankelovich, Hans Zetterberg, Burkhard Strümpel, Michael Shanks: *Work and Human Values: An International Report on Jobs in the 1980s and 1990s*, Aspen Institute 1983, s. 25, 142.

2 Bengt Gustafsson (red.): *Land i förändring. Röster om den svenska krisen*, Timbro 1994, s. 66, 76.

3 *90-talsprogrammet – en debattbok om arbetarrörelsens viktigaste frågor under 90-talet*, Tidens förlag 1989, s. 51, 189.

4 A.a., s. 18f.

och Ericsson höll sig till beprövade, mogna marknader. De höga vinsterna gick till att, med hjälp av marknadsföring, fusioner och företagsförvärv, ”befästa och förstärka oligopolsituationer på världsmarknaden”.⁵

Konjunkturen skenade. Efter avregleringar av kredit- och valuta-marknaderna fastnade alltmer av investeringarna i svindlande fastighets- och finansaffärer. Pensionsreformen och skattesänkningarna för de välbeställda verkade i samma riktning. I samverkan med oppositionen försatte sig regeringen att, som det hette, dämpa överhettningen. Löntagarna skulle ansvarsfullt hålla igen och det allmänna stramas åt.

Medan utgifterna för sjuk- och hälsovård fortsatte att växa i andra OECD-länder, började de i Sverige släpa efter BNP-utvecklingen. Konsulter och chefer drillade i managementkoncept från det privata släpptes lösa i vården. Av över 100 000 vårdplatser i början av 1980-talet var bara 58 000 kvar efter Ädelreformen 1992, då ansvaret för äldre och funktionshindrade flyttades över till kommunerna. Många gamla fick lämna långvården för eget boende med hemtjänst och annan service, men det är inte hela förklaringen. Sängplatser försvann i stor skala också inom psykiatri, kirurgin och den medicinska korttidsvården.⁶

1989, tre år före svindelkonjunkturens sammanbrott, träffade jag två företrädare för Kommunals avdelning 10 i Stockholm. När Henrik Johansen började som biträde på Ersta sjukhus på 1960-talet serverades patienterna med silverbestick. Nu hände det att gamla människor fick ben amputerade för att anslagen inte räckte till knäledsproteser. Han undrade vart pengarna tog vägen, beställde sex tjocka pärmar med printerutskrifter från landstinget och förde manuellt in uppgifterna i sin dator. Antalet administratörer i Stockholms hälso- och sjukvård hade mer än fördubblats från 1981 till 1988, visade personalstatistiken.

Men när landstingscheferna talade om effektivitet handlade det alltid om att få ner antalet vård dagar per patient.

”Visst behöver vi administratörer”, sade Anders Genberg. ”Jag tror inte att de rullar tummarna, men de gör fel saker och de är för många.”

På väggen hängde porträttet av den mördade statsministern. En radio stod på. Ingvar Carlsson talade till den nyöppnade riksdagen. Århundradets skattereform skulle skyndas på.

Nyordningen längs den tredje vägen hade bara börjat. Efter ytterligare ett drygt decennium av budgetbesparingar och vårdreformer och återstod 2005 endast 26 053 vårdplatser i Sverige, en fjärdedel så många som i början av 1980-talet och per capita räknat den lägsta noteringen i hela Västeuropa.⁷

Idag är många sjukhus försatta i ett permanent kristillstånd med brist på personal och sängar. Mikael Johansson är cancerläkare vid universitetssjukhuset i Umeå:

Svensk sjukvård är fruktansvärt effektiv, och medicinskt har utvecklingen varit mycket positiv. Jag har som läkare fått bättre verktyg att arbeta med, men allt är så slimmat att det inte finns någon luft kvar i systemet. Det är krig varje kväll. Vi får lägga ner stort arbete bara på att hitta sängplatser.

Yrkesstoltheten får svårt att finna fäste. De påtvingade försummelseerna bryter ner vårdarbetarna. Sverige har ingen brist på sjuksköterskor men på flera sjukhus runtom i landet är personalbristen akut. Nyutbildade vägrar att ta jobben för att lönen är för låg, erfarna slutar för att de inte står ut.

5 *Ekonomisk debatt* nr 3/1989, s. 192f, <http://nationalekonomi.se/filer/pdf/17-3-le.pdf>

6 *Läkartidningen* nr 6/2007, www.lakartidningen.se/OldWebArticlePdf/6/6069/LKT0706s396_397.pdf

7 *Läkartidningen* nr 6/2007, www.lakartidningen.se/OldWebArticlePdf/6/6069/LKT0706s396_397.pdf

2016 organiserade vårdanställda protester och massuppsägningar med krav om högre lön, drägligare arbetsbörda och ökad patient-säkerhet. Agneta Lenander, sjuksköterska vid medicinkliniken på Landskrona lasarett, drog med sina kollegor igång en lands-omfattande kampanj för fler vårdplatser och bättre bemanning.

Belastningen är ofta anständigare vid de små enheterna, men vid de stora akutsjukhusen är det rent ohälsosamt att arbeta idag. I New Public Management ska vi bedriva sjukvård som om vi tillverkade bilar med standardiserade komponenter. För att det ska fungera optimalt ska alla patienter se exakt likadana ut och inkomma vid rätt tidpunkt. Alla ersättningar vi får från landstinget utgår ifrån att allt flyter på.

En absolut icke-tillit till personalen präglar vården. Allt är hårt styrt uppfifrån. De tror att vi ska bli produktiva genom övervakning och kontroller. Vi sitter sedan början av 2000-talet fast i en dokumentationshysteri, där en stor del av arbetsdagarna går åt till att sitta framför datorn och trycka på knappar i usla datasystem som inte kommunicerar med varandra. För varje patient ska vi upprätta vårdplaner och fylla i långa formulär med riskbedömningar. Mycket av detta gör du per automatik redan när du träffar en patient. Bara genom ett handslag får du veta mycket. Du känner om de är varma i huden, om de har genomblödning, om de är torra eller fuktiga. Men det viktiga idag är dokumentationen i datasystemet. En viss procent av alla patienter ska ha fått sin riskbedömning registrerad. Då anses vården vara kvalitets-säkrad, då utgår ersättning.

Men ska du vara säker på att detta mäter kvaliteten, måste värdet av uppgifterna i sin tur granskas. Vem som helst kan öppna formulären och fylla en massa x, y och z för att uppnå den eftersträvade procenten.

Målstyrningen och det självständiga resultatansvaret ger samma "vingarnas frihet" som ackordet i fabriken. Det är en metod för hetsning, där arbetet omgärdas av en växande byråkrati för kontroll och övervakning.

Administrationn tränger också in i arbetsdagarna på vård-avdelningarna. Den äter tid där tiden redan är ute. De automatiserade informationssystemen kräver tillförsel av näring för att fungera. Människan som matar dem med ständigt nya uppgifter får klara sig utan.

Många sjukhusledning driver eller har drivit projekt inspirerade av "lean production", den slimmade, magra produktionen. Det mest utmärkande för det nya produktionssättet är just strävan att som vid det löpande bandet minimera allt andrum i arbetet. Underbemanningen är planerad och knappheten på resurser eftersträvad. Genom att minimera antalet bemannade sängplatser förminskas automatiskt antalet vård dagar per patient. Siffrorna som trillar fram ur de datoriserade målstyrningsformulären visar stigande produktivitet. För personalen ute på avdelningarna får resultaträkningen en annan karaktär.

Delningen av ansvaret mellan landsting och kommuner har förvärrat läget. Vården är liksom järnvägen söndrad i enheter som var och en har sina egna kontrakt till mål och mening.

Med privatisering, vårdval och upphandlingar får kontrakts-principen ytterligare spelrum.

Vårdvalet ger privata bolag möjlighet att trixa sig fram genom ersättningssystemen för att ta för sig av de skattemedel landstinget avsatt för sjukvården. Principen om vård efter behov skjuts åt sidan, det allmänna lakas ur och privata intressenter skor sig.

Med vårdvalet blir det fritt fram att slingra sig förbi kön, säger Agneta Lenander. Ute på stan öppnar man en klinik för ögonoperationer. Den har ett avtal med en optiker. Optikern säger till kunden: "Du har lite grå starr. Gå till kliniken så blir du opererad och slipper glasögonen". Där har de inga begränsningar av hur många operationer de kan utföra. Landstingets pengar för ögonoperationer läcker ut i privatvården, och på sjukhusen får vi mindre resurser till operationer av våra svårt sjuka diabetespatienter. Det blir brist på läkare också. De tjänar mer på att jobba i den lilla lådan nere på stan.

8 Sveriges Radio P4 Malmöhus 151210, <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=96&artikel=6322558>
9 John Lapidus: *Social Democracy and the Swedish welfare model*, University of Gothenburg 2015, s. 141ff.

Radio P4 Malmöhus avslöjade 2015 att över 50 offentligt anställda läkare samtidigt jobbar för privata vårdföretag som med pengar från Region Skåne utför specialistvård. En av läkarna berättar hur det kan gå till: Han träffar patienterna på den privata kliniken, remitterar dem till sjukhuset för specialtester och skickar dem sedan tillbaka till sig själv på kliniken för uppföljning. Jobbet går smidigare på den lilla mottagningen än på sjukhuset, där det "finns ett helt annat akutansvar som kan komma in och störa". "Sedan ska jag naturligtvis inte sticka under stol med att man tjänar lite extra pengar när man jobbar där", tillägger han.⁸

Den skattefinansierade privatvården lanserades som valfrihet. Ansvariga politiker försäkrade att inga gräddfiler skulle utvecklas ur nyordningen. Det handlade bara om alternativ till de offentliga utförarna. Den solidariska finansieringen och den jämlika tillgången skulle bestå.

I dag har var tionde medborgare i arbetsför ålder en privat sjukförsäkring, oftast knuten till anställningen - en biljett till en gräddfil i vården. Utan den skattefinansierade privatvården hade det inte funnits någon marknad att tala om för affärsidén. Det hade varit brist på vårdenheter att få förtur till.

Socialdemokraterna gick till val 2006 med en lag som lovade stopp för gräddfilerna. Den revs senare upp av den borgerliga regeringen. Men stopplagen gällde aldrig primärvården, bara vissa sjukhus, visar ekonomhistorikern John Lapidus i en avhandling. Lagen var lätt att kringgå, och den stadgade inte ens om sanktioner mot vårdgivare som till äventyrs kunde fällas för brott mot paragraferna. Göran Persson och Ylva Johansson tillstod att "den absoluta merparten av de privata vårdgivarna" var oförhindrade att fortsätta som förut med förturer för försäkringsbolagens kunder.⁹ Men i valdebatten lät det annorlunda.

Marta Szebehely, professor i socialt arbete vid Stockholms universitet, har följt utvecklingen av New Public Management, upphandlingar och vårdval inom äldreomsorgen. Liksom inom järnvägen tog en socialdemokratisk regering de första stegen från omvårdnad till leverans enligt kontrakt. En ny kommunallag våren 1991 gav kommunerna rätt att lägga ut vård av äldre och andra välfärdstjänster på privata händer. Även vinstdrivande företag kunde komma i fråga, men i retoriken kring reformen talade politikerna om ideella organisationer och personal- och brukarkollektiv.

Från 1993, då det privata bara hade drygt 2 procent av alla anställda inom omsorgen om gamla och funktionsvarierade, steg andelen till över 19 procent 2010. Affärsföretagen stod för hela ökningen, visar Marta Szebehely. Den icke vinstdrivande sektorn stod nästan still. Fem år senare var mönstret detsamma. Fem stora vårdkoncerner med Attendo i spetsen har tillsammans tre fjärdedelar av alla sängplatser inom landets äldreboenden. Ägarna är ofta internationellt verksamma riskkapitalbolag. Sedan 2015 är Attendo börsnoterat, precis som Capio.

Attendo ägdes av en av Sveriges rikaste män, den före detta moderatpolitikern Gustaf Douglas. 2005 sålde han företaget till det brittiska riskkapitalbolaget Bridgepoint för över 2,2 miljarder svenska kronor.¹⁰

Den utlovade valfriheten har det inte blivit mycket av. Vårdarbetarna inom hemtjänsten hade tidigare tid att stanna en stund vid hembesöket och de var i allmänhet fast anställda. De återkom till sina patienter, de kände dem, och de hade frihet att tillsammans med de äldre och sjuka avvika från rutinerna eftersom det fanns utrymme för icke schemalagda aktiviteter. I de privata hemtjänstföretagen och i New Public Management-systemets offentliga vårdenheter råder tvärtom brist på tid, kontinuitet och handlingsutrymme.¹¹ Timanställda vårdarbete jäktar runt med en GPS-uppkopplad mobiltelefon, ålagda att inom ett förutbestämt tidsintervall klara av ett antal strikt standardiserade och förutbestämda sysslor. Har de stannat och pratat en stund med en anhörig noteras det som en avvikelse i datasystemet, varpå chefen kräver en förklaring.¹²

Men utflyttningen av ”vården av många gamla från sjukhus och ålderdomshem till informella arrangemang” fortgår enligt det önskemål Aspeninstitutet formulerade 1983. 1980 omfattade hemtjänst och äldreboende drygt 60 procent av alla över 80 år i Sverige. 2015 var andelen under 40 procent. Samtidigt svarar anhöriga för alltmer av vården. Män gör mer än tidigare men fortfarande står kvinnorna för merparten. 17 procent av kvinnorna har gått ner i arbetstid, slutat arbeta eller pensionerat sig tidigare än planerat för att ta hand om någon anhörig.¹³

För de välbeställda öppnar vingarnas frihet andra möjligheter. Privata företag i hemtjänsten har service utöver basutbudet att erbjuda. Staten subventionerar med rut-bidrag.

Efter en serie avslöjanden av vanvård av äldre människor på privata vårdenheter har de så kallade valfrihetsreformerna hamnat i vanrykte. Riskkapitalbolagen och deras vårdkoncerner har haft svårt att freda sig mot kritiken. Carema bytte namn till Vardaga, och PR-konsulter och lobbyister engagerades för att avstyra politiska begränsningar av vinstjäktet. Maciej Zaremba gisslade i en serie artiklar i Dagens Nyheter våren 2013 kontraktsprincipen inom den offentliga vården. Inför valet följande år framförde Stefan Löfven kritik mot New Public Management och ”påhittade marknadssystem”. Detaljstyrningen skulle upphöra och professionerna återfå sin självständighet.¹⁴

Det har gått med denna föresats som med löftet att upphäva konkurrensutsättningen av underhållet av den svenska järnvägen. Men den socialdemokratiska partiledarens utspel fick Klas Eklund att rycka ut till försvar för sitt livsverk. I ett inlägg i Dagens Nyheter i november 2013 oroade han sig över att Stefan Löfven ”riskerar att kasta ut barnet med badvattnet”: ”Åtskilliga av de problem han beskriver beror på en allmän resursbrist som inte beror på styrsystemet”.¹⁵

Men syftet med det nya styrsystemet var just att dränera det allmänna på resurser. Det gick inte att, som Aspeninstitutet uttryckte det, ”frigöra resurser för ekonomin” utan att bryta sönder den yrkeskultur som väglett sjuksköterskor, banarbetare och andra offentliganställda.

Resursbristen är inte allmän. Den är selektiv. I flera decennier har regering, riksdag och riksbank underblåst pyramidspelet med bostäder och värdepapper och lagt kapital i händerna på finansaristokratin. Och inte ens inom vården är knappheten allmän. Vårdutgifterna ökar numera något snabbare än BNP, men

10 Svenska Dagbladet 050205 <http://www.svd.se/vinnare-nar-brid-gepoint-koper-makten-i-attendo>

11 Marta Szebehely: Jämlikhet och individanpassning – ett realistiskt ideal för den svenska äldreomsorgen?, *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr 3–4/2014, s. 393 ff., Marta Szebehely: Vinstsyfte i äldreomsorgen, publicerad i *Alla dessa marknader*, Årsbok från Riksbankens Jubileumsfond, red: Jenny Björkman & Björn Fjæstad (2014).

12 SVT Nyheter, 130604, <http://www.svt.se/nyheter/inrikes/hemtjans-tens-omojliga-schema-ska-utredas>

13 Marta Szebehely: The Nordic Caring State: ideals and realities Keynote at Conference Problems and visions in social care, Power point-presentation, Ljubljana September 14–15, 2016.

14 Dagens Nyheter 131115, <http://www.dn.se/debatt/valfardens-yrken-maste-fa-sin-frihet-och-status-ater/>

15 Klas Eklund och Steven Kelman, *Dagens Nyheter* 131119, <http://www.dn.se/debatt/lofvens-kritik-mot-styrning-i-skola-och-var-d-ar-felriktad/>

pengarna letar sig inte ner till kirurgavdelningen i Luleå eller de multistjuka i Skåne. Tillskotten ger service åt välbeställda med lättare krämpor, berikar enskilda som skor sig på utförsäljningar av allmän egendom och hopar sig på riskkapitalbolagens konton i Luxemburg.

Priset för stödstrumpor är inte det enda som hamnat i världsklass i sjukvården i Stockholm på senare år. Nya Karolinska är ett av de dyraste sjukhusen någonsin någonsins, en produkt av ett koncept som kallas "OPS", offentlig-privat samverkan. I stället för att till låg ränta låna pengar på egen hand, på normalt sätt anlita företag för bygget och sedan ta över den färdiga fastigheten, har landstinget lagt allt utom själva vården i händerna på byggkoncernen Skanska och det brittiska riskkapitalbolaget Innisfree. Företagen garanteras en enastående avkastning på sin investering, bankerna får generösa räntor på sin utlåning och bolagen har monopol på drift och skötsel fram till 2040. De årliga utgifterna blir ett slukhål i landstingets budget i decennier framöver. Slutnotan väntas överstiga 65 miljarder kronor.¹⁶

Företagsamhetens självutnämnda företrädare har sällan några invändningar mot offentliga utgifter av detta slag. Det är ju så det allmännas bruksvärden får bytesvärde och resurser frigörs för de privata fickorna.

I sitt vinstjäkt hämtar storkoncernerna och finansbolagen support från ett skikt av politiker och tjänstemän som tagit höjd i vingarnas frihet. Stödstrumporna fick sitt nätta pris under Filippa Reinfeldts tid som sjukvårdslandstingsråd. Hon öppnade de offentliga kassorna i Stockholm för de tilltagsna genom vårdvalsreformen 2007 och övervakade de slutliga besluten kring Nya Karolinska, även om andra på hennes kant var närmare ansvariga för den fiffiga OPS-lösningen. Efter att ha lämnat politiken hösten 2014 utses hon några veckor senare till chef för affärsutveckling och lobbyverksamhet hos Aleris, ett mångmiljardföretag på den nya vårdmarknaden ägt av familjen Wallenbergs Investor.¹⁷

Filippa Reinfeldts karriär är inte på något sätt unik. Listan är lång över ledande politiker som främjat karriär och förmögenhetsutveckling med uppdrag för företag med intresse för privatiseringar, konkurrensutsättningar och privilegierad access till allmänna tillgångar. År 2014 var över 220 tidigare svenska politiker konsulter hos lobbying- och PR-företag. De är i första hand moderater, socialdemokrater och folkpartister men ofta okända för den bredare allmänheten. De har, som Klas Eklund, varit strateger på kanslierna, angett riktningar, skrivit propositioner, utrett och format den politik som de formellt folkvalda lanserat som valfrihet och förnyelse av välfärden.¹⁸

Klas Eklunds promenad längs den tredje vägen slutade på SEB:s huvudkontor vid Kungsträdgården i Stockholm. Han blev chefekonom på familjen Wallenbergs bank.

Det är en kapitalism som förtär det allmänna och korrupperar allt den kommer åt.

16 Henrik Ennart & Fredrik Mellgren: *Sjukt hus. Golbala miljardsvindlerier - från Lesotho till Nya Karolinska*, Ordfront 2016, s. 157ff.

17 *Aftonbladet* 141219, <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article20048143.ab>

18 Sigurd Allern, *ETC* 150531, <http://www.etc.se/inrikes/sverige-svangdorrarnas-forlovade-land>

Helena Tolvhed
Den smala lyckan
– Om hälsa som ideologi
och om fett som norm-
och samhällskritik

I tv-programmet *Biggest loser* uttalar deltagarna önskan om att hitta tillbaka till sig själv. Med avsmak klämmer de på magens fettvalkar – "det här är inte jag". När de mot programseriens slut lyckats gå ner i vikt tar de med eftertryck avstånd från sitt forna jag, det med dåliga mat- och motionsvanor. Att vara tillfreds i den stora kroppen, att ens identifiera denna kropp som jag, framstår inte som möjligt. Före- och efterbilderna demonstrerar den moraliska uppräckningen, där personen har tagit tag i sitt liv. En berättelse formuleras där självförtroende, lycka och välmående vuxit fram i takt med de successivt tappade kilona. Med ny energi och livsglädje har man också blivit en bättre förälder, vän och partner.

Den visuella dimensionen är central i *Biggest loser*. Då deltagarna går upp på vågen tar de av sig de stora färgglada t-shirts med programmets logga de alltid bär annars. Så lite som möjligt ska vara i vägen för tv-tittarens utforskande blick – deras stora kroppar görs tillgängliga för inspektion. Från våra tv-soffor kan vi skåda förvandlingen, bekräftad av vågens facit, och glädjas med den deltagare vars hårda diet- och träningsarbete under den gångna veckan givit önskat resultat.

Under 1900-talets sista decennier växte sig en kommersiell hälso- och träningsindustri allt större i såväl ekonomiskt som kulturellt hänseende. Att gå på gym, löpträna och delta i motionslopp är numera en del av många människors vardag. Nya träningsformer, kroppsbehandlingar, dieter och utrustning tillkommer ständigt, och hälsocoacher och personliga tränare är yrken i tillväxt. En smal kropp med "definierade" muskler har blivit ett ideal, även för kvinnor som innan 1980-talets fitnessvåg absolut inte skulle uppvisa någon synlig muskulatur på kroppen. Både manliga och kvinnliga kroppsideal är därmed idag nära förbundna med träningspraktiker som skulpterar och formar kroppen.

Mot bakgrund av denna utveckling talar ett växande forskningsfält om "hälsoism" ("healthism") som en dominerande ideologi i det senmoderna nyliberala samhället.¹ God hälsa, manifesterad av den vältränade kroppen, har blivit ett överordnat värde, en livsstilsmarkör och en metafor för ett lyckat liv. Individerna uppmanas att ta ansvar för den egna hälsan och ständigt förbättra sig själv.

Mot denna bakgrund kommer den överviktige att framstå som en avvikare, någon som misslyckats med att ta ett sådant ansvar för sin egen förbättring. Hen är en olycklig individ med bristfällig självkontroll som ligger samhället till last.

I denna essä ska jag diskutera fetma och vikt som utgångspunkt för aktivism och för kritisk samhällsvetenskaplig och humanistisk forskning. Jag ska också sätta denna diskussion i ett tidsmässigt, socialt och kulturellt sammanhang: det senmoderna och starkt individualiserade samhället, där ansvaret för befolkningens hälsa har förskjutits från att vara en samhällelig angelägenhet till att

¹ Se t.ex. Peterson, Alan & Lupton, Deborah. *The New Public Health. Health and Self in the Age of Risk*. London: Sage, 1996; Dworkin, Shari L. & Wachs, Faye Linda. *Body Panic. Gender, Health, and the Selling of Fitness*. New York: New York University Press, 2009

vila på den enskilde medborgaren själv.

Den feta kroppen har i olika tidsperioder och kulturella sammanhang uppfattats på olika sätt. Ibland har kroppslig rondör värderats positivt och markerat tillhörighet till en privilegierad elit som haft riklig tillgång till föda, fritid och nöjesliv. Än idag betraktas det som västvärlden betecknar som övervikt inom vissa kulturer som tecken på hälsa och välmående. Samtidigt har asketiska ideal och tanken på kroppen som en avspegling av den inre karaktären och viljestyrkan långa historiska rötter. Kristen- domens klosterväsende är ett uttryck för denna tanke om att andlig renhet och kontakt med en högre makt förutsatte kroppslig tukt och försakelse.

Med borgarklassens framväxt och konsolidering som samhällets ledande skikt under 1800-talet följde en generell uppvärdering av kvaliteter som skötsamhet, rationalitet och disciplin. Detta var egenskaper som enligt detta sociala skikts självuppfattning avskilde dem från - och gjorde dem överlägsna - såväl den dekadenta aristokratin som den råbarkade arbetarklassen och den omoderna bondebefolkningen. Den borgerliga moraluppfattningen värderade självkontroll och karaktärsfasthet, och övervikt kom nu att symbolisera avsaknad av dessa önskvärda egenskaper. Vågen fick en framträdande roll i medicinsk litteratur, som ett instrument för att mäta, värdera och jämföra och i kalla siffror avslöja sanningen om såväl kropp som karaktär.²

Med det moderna industrialiserade och urbaniserade samhällets framväxt blev befolkningens hälsa föremål för ett allt större intresse. Statsmaktens önskan att kontrollera medborgarnas hälsotillstånd, födslar och död, blev starkare medan medicinen och läkarna som yrkesgrupp fick en allt mer framträdande social och politisk roll. I svensk historia kan en höjdpunkt för biopolitikens genomslag förläggas till byggandet av folkhemmet från 1920-talet och framåt, med det som har kallats för social ingenjörskonst. Med omfattande bostadsprojekt, folkbildning och upplysning, men också direkt kontroll exempelvis i form av myndighetsrepresentanters hembesök, skulle fattigdom, smuts och ohälsa utrotas. Tonen i debatten kunde bitvis vara hård, också i civilsamhällets hälso- och reformrörelser. Till exempel drev den svenska frisksportrörelsen en ofta oförsonlig linje, där överviktiga och sjuka kunde liknas vid parasiter på samhällskroppen, degenererade element som inte hade någon plats i det idealsamhälle man föreställde sig.³

Fetma som epidemi och skräckscenario

På 1990-talet uppkom föreställningen om en hotande *Obesity crisis*, eller *Obesity epidemic*, där övervikt allt mer hamnade i fokus för medicinsk expertis och politiska åtgärder. Den medikaliserade metaforen "epidemi" implicerar här ett sjukdomstillstånd som tycks hota att smitta ned hela samhället. Åsa Ericssdotterers aktuella roman *Epidemin* (2016) tar fasta på just detta skräckscenario, och visar vilka konsekvenserna kan bli om denna bild godtas och görs till utgångspunkt för politik och radikala reformer. I romanen styrs Sverige av det demokratiskt valda Hälsopartiet, som lovat att svenska folket ska bli världsledande i kriget mot fetmaepidemin. Träning och "nyttig" diet har gjorts obligatoriskt, överviktiga påtvingas magsäckoperationer och bantningsläger och i offentlig sektor avskedas de som inte klarar av att hålla den fastslagna normalvikten. I en radiointervju säger författaren att hon i boken

² Nilsson, Fredrik. *I ett bolster av fett. En kulturhistoria om övervikt, manlighet och klass*. Lund: Sekel förlag, 2011

³ Tolvhed, Helena. "Stål i musklerna och stål i viljan." *Genus, nation och kropp i tidningen Frisksport på trettio- och fyrtiotalen. I Sociala konflikter och kulturella processer. Historia med människor i centrum*, Nils Andersson, Lars Berggren & Mats Greiff (red.). Malmö: Malmö högskola, 2004

velat fånga upp tendenser i vår samtid och driva dem till sin spets, i hopp om att väcka eftertanke.

Enligt Folkhälsomyndigheten räknas 55% av svenska män och drygt 40% av kvinnorna som överviktiga eller feta. Men denna till synes objektiva procentklassificering, baserad på måttssystemet BMI som utgår från människors vikt i förhållande till längden, kan ifrågasättas. BMI har kritiserats för att inte ta hänsyn till variation vad gäller benstomme och muskulatur - exempelvis klassificerar den kroppsbyggare som överviktiga (BMI över 25) eller rentav feta (BMI över 30). Själva gränserna som satts upp för övervikt och fetma har också mött invändningar. I maj 2016 rapporterade medierna om en dansk studie som funnit att människor som anses vara överviktiga i genomsnitt lever längre än "normalviktiga" och underviktiga. Studien visade att de med ett BMI på runt 27 levde längst i genomsnitt. Andra studier har funnit att en persons motionsvanor är viktigare för hälsan än vad kroppsvikten är, att det således är fullt möjligt att vara sund i medicinsk mening trots att vikten ligger över det som definieras som " normalt".

Diskussionen illustrerar hur "fetma" och vikt i sig självt inte har någon given eller inneboende mening. De gränser som upprättas i system som BMI är arbiträra - de är sociokulturellt skapade snarare än baserade på ovedersäglig medicinsk fakta. Föreställningar om hälsa måste alltid förstås i relation till de historiskt föränderliga sociala, politiska och ekonomiska kontexter inom vilka de skapas och upprätthålls. "Överviktens" definition och innebörd varierar i tid och rum och sättet att tala om övervikt har - trots att det kan presenteras och framstå som neutrala, kliniska fakta - starka moraliska och ideologiska dimensioner.

I boken *The Obesity epidemic. Science, morality and ideology* (2005) visar Michael Gard och Jan Wright hur sådana ideologiska och moraliska dimensioner påverkar såväl myndigheternas som marknadsintressenas agerande, och framhåller överviktsfrågans klass- och genusdimensioner. I talet om en fetmaepidemi görs västerländska skönhetsideal och medelklasslivsstil till självklara normerande utgångspunkter. Här sker, påpekar de, en märkbar glidning mellan skönhet och hälsa, där hälsa blir liktydigt med slankhet och framgång i livet. Här finns också starka ekonomiska intressen i form av en marknad som inte är sen att kapitalisera på kroppsideal och fettskräck genom att utveckla nya produkter, tjänster och läkemedel. Konsumtion framstår härmed som vägen både till och från övervikt.

Hälsoism - hälsa som ideologi

Hur kan vi då förstå det intensiva intresse som hälsa, kroppsvikt och fetma har ådragit sig under de senaste decennierna, med den vältränade kroppen som ideal och gymträning och löpning som kulturella massfenomen? Brian Pronger har i boken *Body Fascism* (2002) talat om hälsofascism - avhumanisering och reducering av individen till kropp utan hänsyn till människors känslor och sociala omständigheter. Med utgångspunkt i Foucaults syn på makt som internaliserad självkontroll resonerar Pronger om hur 1900-talets exempel på statlig makrofascism har ersatts av den individuella självkontrollens mikrofascism i det nyliberala samhället. Diet och träning är för Pronger tekniker genom vilka kroppens betydelser och möjligheter reduceras. Den sociala disciplinering via kroppen som bärs fram av fitness-industrin

leder enligt Pronger till en marginalisering av de som inte passar in samt till olika former av tränings- och åtstörningssjukdomar och fixeringar. Fysiologins språk objektifierar kroppen och uppmanar till maximering av prestationer; en rationell resursanvändning som överensstämmer med det moderna kapitalistiska och högteknologiska samhällets logiker. Med utgångspunkt i Heideggers filosofi resonerar Pronger om hur den starka betoningen av självkontroll bortser från människors fundamentala beroende av varandra. Det löfte om suveränitet som kropps- och hälsofascismen ger oss innebär i själva verket fullständig underkastelse, och är därför enligt Pronger fascistiskt.

Även om få andra talar om hälsoideologin i så starka termer som "fascism" finns det idag - som nämndes i inledningen till denna text - ett relativt omfattande internationellt forskningsfält som utifrån ett kritiskt perspektiv diskuterar hälsoism som utmärkande för det senmoderna samhället. Utgångspunkten är här synen på makt som reglering av individuella val snarare än som myndigheters repression eller påbud.⁴ Den statliga styrningen är i ett avreglerat nyliberalt samhälle mindre påtaglig, medan internaliserad självstyrning och kroppslig självdisciplin blivit överordnade kulturella värden. Individerna uppmanas att ständigt förbättra sig själv och ta ansvar för sin hälsa.

Identiteten är ett personligt projekt - ibland benämnt *the entrepreneurial self* - som kräver kontinuerligt arbete i form av övervakning och självförbättring. Vi ska konsumera, men visa oss kapabla att göra detta *på rätt sätt* genom att förmå att navigera i det enorma utbudet av å ena sidan snabbmat och "stillasittande" underhållning och å andra sidan produkter, läkemedel och tjänster för viktminskning och kroppsträning. I det ständigt ökade utbudet av hälsomagasin i livsmedelsaffärernas tidningshyllor är kroppen ett aldrig avslutat projekt, den tycks befinna sig i ett ständigt blivande.⁵ Budskapet att "du duger som du är" säljer varken lösningsnummer eller annonsplatser.

Betoningen av personligt ansvar och synen på hälsa som ett arbete som ständigt måste upprätthållas får som konsekvens att övervikt och bristande hälsa ses som individuella misslyckanden. Förhållningssättet att sjukdom kan och bör förebyggas genom individens egen försorg underbygger, i en större kontext, ett samhällsekonomiskt skifte från generell välfärd till privata marknadslösningar.⁶ Utrymmet för alternativa val vad gäller hälsa blir mindre, liksom möjligheten att *inte* förhålla sig medvetet till hälsa, kost och träning.⁷ I en bok om den amerikanska självhjälpsindustrin, *Self-help Inc.*, skriver Micki McGee att det i den sena kapitalismen inte längre är "sufficient to be married or employed; rather, it is imperative that one remains marriageable and employable".⁸ Tanken på konstant självförbättring passar väl in i ett samhälle där välfärdssystem har urholkats och där institutioner som den livslånga professionen, liksom det livslånga äktenskapet, har ersatts av en mer otrygg existens på den flexibla arbetsmarknaden.⁹

Uppmaningarna om självförbättring utgår från en syn på kroppen som plastisk, som något möjligt att omskapa, korrigeras och förbättra - en uppfattning som enligt den amerikanska filosofen Susan Bordo är betecknande för vår tid.¹⁰ Den överviktiga kroppen bryter på ett flagrant sätt mot dessa påbud om ansvar och normalitet, att förbättra och förändra. Den stora eller otränade kroppen symboliserar lättjan, en vägran att utföra denna självövervakning och självförbättring.

Sociologen Anna Johansson menar att den rädsla, förakt och

4 Foucault, Michel. *Technologies of the self. I Technologies of the self: A seminar with Michel Foucault*, Luther H. Martin, Huck Gutman & Patrick H. Hutton H (red.). Amherst: University of Massachusetts Press, 1988

5 Tolvhed, Helena. Hälsosam feminitet och postfeministiska subjekt. En undersökning av hälso- och träningsmagasinet iForm 1987, 1997 och 2007. *Tidskrift för genusvetenskap* (nr.3), 2016

6 Metzl, Jonathan. Introduction: Why against health?. I *Against health: How health became the new morality*, Jonathan Metzl & Anna Kirkland (red.). New York: New York University Press, 2010.

7 LeBesco, Kathleen. Fat panic and the new morality. I *Against health: How health became the new morality*, Jonathan Metzl & Anna Kirkland (red.). New York: New York University Press, 2010.

8 McGee, Micki. *Self-Help, Inc.: Makeover culture in American life*. Oxford: Oxford University Press, 2005, s.12

9 Ibid; Cederström, Carl och Spicer, André. *Wellnessyndromet*. Stockholm: Tankekraft förlag, 2015

10 Bordo, Susan. *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture, and the Body*. Berkeley: University of California Press, 1993

äckelkänslor som feta väcker handlar om den okontrollerade kroppsligheten, den som inte håller sig innanför ramarna.¹¹ Den vita västerländska historiens underordnade grupper - kvinnor, arbetarklassen, svarta - har alltid förbundits med kaos, irrationalitet och kroppslighet. Fet är dessutom något som de flesta människor potentiellt kan bli. I psykoanalytiska termer skulle känslor av äckel inför feta människor därmed kunna ses som en rädsla för det bortträngda hotet inifrån, det "abjekta".¹² Den egna rädslan för att tappa kontrollen projiceras på andras kroppar, vilket leder till ett kraftfullt avståndstagande.

11 Johansson, Anna. Feta damen äter ihjäl sig. I *Åtstört: en antologi om ätstörningar, fett, mat och makt*, Maria Ahlsdotter, Mika Nielsen & Hanna Hannes Hård (red.). Stockholm: ETC förlag, 2011

12 Kristeva, Julia. *Powers of horror: An essay in abjection*. New York: Columbia University Press, 1982

13 Nilsson, 2011

Fettaktivism

I såväl politik som populärkultur möter vi främst övervikt och fetma som samhällsproblem eller i form av olyckliga personer som i berättelser strukturerade kring ett "före" och ett "efter" förändrar sina liv till det bättre genom att gå ner i vikt. Dessa framgångsberättelser blir berättelser om moraliska karriärer.¹³ I ett samhälle som uppmuntrar till, närmast tycks kräva, förändring av de som klassas som överviktiga blir vägran att gå ner i vikt en motståndshandling. Det finns idag en bred rörelse av fettaktivister som istället för att internalisera och försöka uppfylla de normer som de ständigt görs till måltavla för vill ifrågasätta dem. De visar på andra vägar än viktnedgång för att lösa de påtagliga problem som övervikt kan medföra - som att inte få plats i offentliga utrymmen och kommunikationsmedel, men kanske framförallt att utsättas för fördomar, mobbning och diskriminering. Rörelsen politiserar frågor om social stigmatisering och fysisk tillgänglighet - skolbänken, biosalongen, flygplanet - och ifrågasätter presumerade normer kring normalvikt och normalitet.

SVT Nyheter uppmärksammade svenska fettaktivister tidigare i år (2016) i samband med International No Diet Day (INDD), ett årligt evenemang för kroppsacceptans som tog sin början i Storbritannien 1992. Evenemanget vill belysa farorna med bantning och föra fram ett hälsobudskap där hälsa frikopplas från kroppslig slankhet och standardiserad "normalitet". Sociala medier, inte minst Instagram, har idag blivit viktiga forum för att visa upp andra kroppar än de normsmala kroppar som syns i andra mediala forum, i reklam och populärkultur. Dessa konton uppvisar en stor grad av politisk medvetenhet och normkritik, där deltagarna bekräftar varandras kroppar och rätten att få visa upp dem i offentligheten utan skam.

Den internationella "Fat acceptance"-rörelsen (också benämnd exempelvis "size acceptance", "fat liberation", "fat activism", "fativism" eller "fat power") grundades i USA redan 1969, som en del av tidens sociala rörelser för rättvisa. Delar av rörelsen stod feminismen nära och betraktade diskriminering av feta som en form av sexism. Näraliggande är också HAES, Health At Every Size-rörelsen, som förespråkar hälsosam livsstil och rörelsegädje utan att fokusera på viktminskning. Istället framhålls de negativa hälsoeffekterna av dieter och snabba viktupp- och nedgångar. I Sverige har Riksförbundet HOBS, Hälsa oberoende av storlek, varit verksamt sedan 1995.

Inom fettaktivism vänds blicken således bort från den som avviker och utsätts för normen, mot själva normen i sig, den smalnorm som skapar avvikelser. I detta finns en tydlig parallell till sociala och politiska rörelser för kvinnors, HBTQ-personers och funktionsvarierades rättigheter. Det är inte den enskilde

individen - fet, kvinna, gay, funktionshindrad och/eller svart - som ska åläggas förändring, utan istället ska samhället förändra sig, agera och sprida kunskap för att förändra attityder och strukturer. Många "överviktiga" vittnar exempelvis om hur de i möten med vården ständigt uppmanas att gå ner i vikt, även om den åkomma eller skada de sökt vård för inte har det minsta med deras kroppsvikt att göra.

Fettaktivismens användning av begreppet "fat" (eller fett) står för ett återtagande och en omkodning av nedvärderande ord som istället görs till självtillskrivna identiteter, vilket kan jämföras med HBTQ-rörelsens återtagande av begrepp som flata, böj och queer. Orden blir här en utgångspunkt för politisk mobilisering och kollektiv identifikation, som utgår från insikten om gemensamma erfarenheter av förtryck. Att acceptera sig själv och sin "överviktiga" kropp, att ifrågasätta att denna på något sätt skulle vara "onormal" eller problematisk, att rentav vara stolt över sin kropp och över den man är, blir här ett sätt att förkasta och göra motstånd mot slankhetsnormen.

Kritiska fett- och viktstudier

Parallellt med den politiska aktivismen har det inom samhällsvetenskap och humaniora vuxit fram ett forskningsfält som problematiserar talet om övervikt som ett allvarligt hot mot västvärlden, kallat Critical fat studies eller Critical weight studies. Fältet kan betraktas som näraliggande den kritiska forskning om hälsoism som presenterades ovan. Här liksom inom aktivismen pågår ett samtal om terminologi, där vissa föredrar användningen av det mer neutrala "weight" (vikt) snarare än att tala om fett. Från 2012 finns en internationell akademisk tidskrift för detta forskningsfält, kallad *Fat Studies*. Liksom aktivismen riktar forskningen kritiskt fokus mot den norm som *skapar avvikelser*, istället för mot de personer som anses avvika. En parallell kan här göras till sexualitetsforskningen, där man med hjälp av begrepp som heteronormativitet har vänt blicken mot och problematiserat "normaliteten".

Man pekar på de ideologiska och moraliska dimensionerna av föreställningar om hälsa och kroppslig normalitet och hur dessa *skapar något* snarare än att fånga en "objektiv verklighet". En blick på historien kan ge perspektiv: homosexualitet var fram till 1979 klassificerad som en sjukdom men betraktas idag inte som en medicinsk angelägenhet. På ett liknande sätt menar såväl forskare som aktivister att fett och "övervikt" i sig självt inte nödvändigtvis bör betraktas som medicinska problem.

En skillnad från delar av fettaktivismen är att den akademiska forskningen sällan förhåller sig till eller utgår från biologiska perspektiv som hävdar att hög kroppsvikt och fettprocent är biologiskt bestämda snarare än relaterade till kosthållning och motionsvanor.¹⁴ Denna argumentation - att biologin bestämmer och man således *inte kan rå för att* man är överviktig - känns även den igen från delar av HBTQ-rörelsen, som är splittrad mellan synen på sexualitet som biologiskt determinerad eller som kulturell och socialt bestämd. Men kritiska studier om fett och vikt vill istället utifrån socialkonstruktivistiska utgångspunkter problematisera sådant som sensationsinriktade mediologiker, synliggörandet av vissa forskningsresultat men inte andra, hur hälsa görs till överordnad ideologi på bekostnad av andra värden och det slentrianmässiga talet om fetma som en hotande epidemi.

14 Gard, Michael. Friends, enemies and the cultural politics of critical obesity research. I *Biopolitics and the 'obesity epidemic': governing bodies*, Jan Wright & Valerie Harwood (red.). New York: Routledge, 2009

Den kritiska samhällsvetenskapliga och humanistiska vikt- och fettforskningen har som jag ser det en viktig uppgift i att ifrågasätta ett ensidigt fokus på fysisk hälsa och på kroppsvikt som det definitiva måttet på denna hälsa. Detta fokus medför att andra dimensioner av mänsklig existens, livskvalitet och välbefinnande - som gemenskap, tillgång till fritid och andra former av rekreation, exempelvis natur- och kulturupplevelser - hamnar i skuggan och inte värderas lika högt som den rationella kroppsträningen. Forskningen ska också granska och ifrågasätta användningen av mått som BMI och problemformuleringar kring övervikt och hotande fetmaepidemi som utgångspunkt för politiska och medicinska reformer.

Frågan är också *vems hälsa* som hälsoparadigmet inriktas på att främja, och vilka konsekvenser det får att ansvaret för hälsan så tydligt läggs på individerna själv. Det finns alltså en tydlig klassdimension i överviktsstatistiken och enligt vissa rapporter ökar denna rentav i betydelse nu på 2000-talet. Bland svenska kvinnor och män är fetma nästan dubbelt så vanligt bland dem med endast förgymnasial utbildning jämfört med dem med eftergymnasial utbildning. Detta pekar på betydelsen av sociala sammanhang och ekonomiska förutsättningar, liksom utbildningsnivå och inflytande över sin tid och sin arbetssituation. På en kommersialiserad och globaliserad hälsomarknad sker, vidare, någras hälsofrämjande och "hälsokonsumtion" på bekostnad av andras hälsa, till exempel i form av konsumtion av lågavlönade - ibland gränsande till slavarbete - massagetjänster eller produkter som tillverkas på miljö- och hälsofarliga sätt. Här kan den kritiska hälsoforskningen fylla en viktig funktion. Idealiskt sett finns det här också en nära och ömsesidigt befruktande relation mellan aktivism och akademisk forskning, där den senare kan bidra till normkritiska perspektiv och kunskapsproduktion.

Johan Jönson

utdrag ur mot. vidare. mot. (2014)

*

; skrikjuret *munnen uppstår*
av skrik kroppsplacerad
med maskinplacentan delad

ickesmärta / ickedröm /

*

Att döden inte är svar. Odelbart. Man försvinner. Ja. Så.

Partikelgestalt. Villospår. Andas andas i ögonblickseon.

*

Jag ser en uppblött och mattsvart gondol
långsamt och vagt meandriskt försvinna bort
med mitt återstående liv. I den
sitter min dubbelgångare, blind, gravt handikappad
och med tung vuxenblöja; sorgediarrén dropprinner
in i cellulosan. Den personliga assistenten
spelar ett spel på sin mobiltelefon.

*

Dag. Dag. Varför har inte obotlig psykisk sjukdom i form av paranoid schizow*whatever* eller självskärningsbesatt-
het drabbat mig? Antagligen för att depressionen tagit
all kraft. Jag vet ändå inte vem som sitter här. Vad är
det? Hur kan han hålla på att atttrycka på min dators
tangenter? Är denna håglösa figur identisk med det vars
liv jag upprepar? Och så vidare. Och så vidare.

*

Kommunismen. *Kommunismen*. **Kom-mu-ni-s-men:**

Kom: öppen inbjudan. till annan plats. alla får vara med. för alla. utan undantag. bli någonting annat.

mu: djurblivande. djurinterfolierandet. som flyktstrategi framåt. med evolutionärt retrospektiv djurisk kraft.

ni: vi är språktilltalade av parallell subjektivitet. en möjlig demokratisk spridning. en horisontell transcendens.

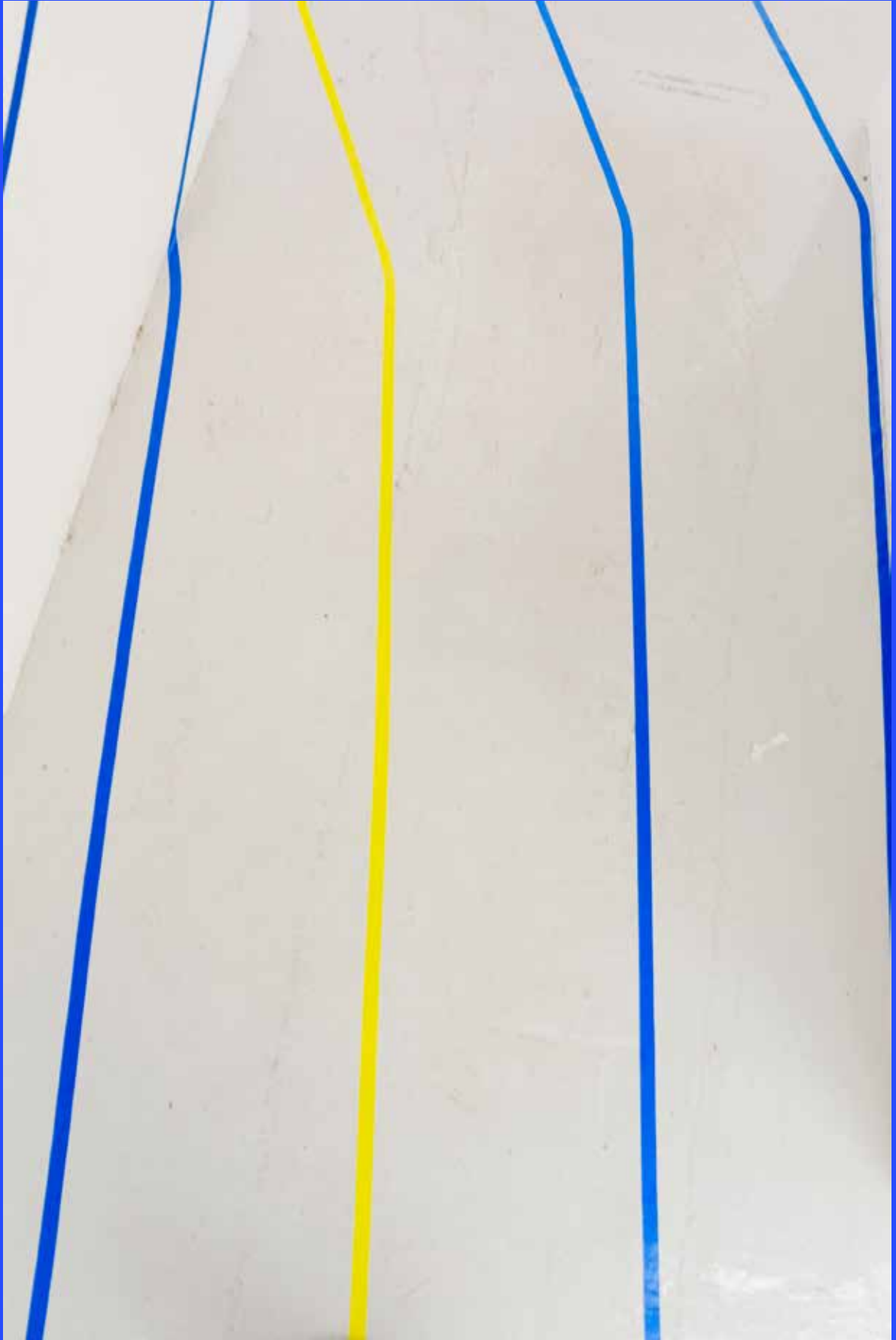
s: att inlemma socialdemokratins amputerade potential. dess bortreformerade marxistiska ursprung. revolutionera dess oundgängliga pragmatism.

men: som invändning. som negationens produktiva kraft. dialektiken. som evig störning. som outplånlig utopisk impuls.

*

som när jag sömn in-
travenösvita blodstrålning som
när jag du med ditt läsa. . det är ros
och tulpan och begravningssvett
och svälj de vita vita tabletterna
mot sjukdom och med nya biverkningar -

.hur lära den / nya metafysik
skriva om rättskrivning
så av överlevnads dröm :

Swedish Lines, installationsbild,
Fathia Mohidin, 2016

Protes, metafor och den obsoleta kroppen startades av Hedda Viå och Giorgio Giusti 2014 och har omfattat öppna föreläsningar/samtal:

Helena Tolvhed - *Historiska perspektiv på kropp, idrott och "hälsoism"*

Christina Jansson - *Kunskapens kroppar - Maktfyllda dikotomier i födandets rum*

Kajsa Ekis Ekman - *Kris, kropp och varufiering*

Ylva Habel - *Re-analogisering - Att återvända till kroppen i en digital tid*

Edda Manga - *Depression som en subversiv akt*

Johan Jönson - *Poesiuppläsning*

Mara Lee - *Om skrivande*

Tobias Hübinette - *On Anti-racist desires*

Länk till projektet:

<http://infernallrunners.se/hedda/Prosthesis%20Metaphor%20and%20The%20Obsolete%20Body/>

Kajsa Ekis Ekman

Kulturjournalist, debattör och författare. Ekman skriver på Dagens Nyheters kultursida, är ledarskribent på Dagens ETC samt medlem av redaktionen för tidningen Brand. Hon föreläser internationellt om handel med kvinnor och om kristeori. Ekman är en av grundarna till aktionsgruppen Klimax, Feministiskt Nej till Surrogatmödraskap och Nätverket för Grekland.

Bibliografi: *Varat och varan: prostitution, surrogatmödraskap och den delade människan* (2010), *Skulden: eurokrisen sedd från Aten* (2013), *Texter 1998–2015* (2015).

Tobias Hübinette

(koreanskt namn: Lee Sam-dol)

Fil.dr i koreanologi, docent i interkulturell pedagogik, lektor i interkulturella studier vid Institutionen för språk, litteratur och interkultur (ISLI), Karlstads universitet, samt forskare i kritiska ras- och vithetsstudier vid Institutionen för kulturanthropologi och etnologi, Uppsala universitet. Tobias Hübinette organiserar också ett nationellt nätverk för svensk kritisk ras- och vithetsforskning samt arbetar med frågor rörande ras, vithet och svenskhet, postkoloniala frågor, nationalsocialism och fascism, relationen Korea-Sverige och Östasien-Sverige, och internationell adoption och utlandsadopterade.

Johan Jönson

Som samplingsdikter (1992), *Näst sista våldet* (1994), *I krigsmaskinen* (2001–2002): *Nod noll* (2001), *Minnen av kroppar i rörelse och vila* (2001), *Karma inertia* (2001), *Aggregat som muterar* (2002), *Transvektor* (2002), *Virus* (2004), *Monomtril* (2005), *Collobert orbital* (2006), *Restaktivitet* (2007), *Efter arbetsschema* (2008), *Livdikt* (2010), *med. bort. in.* (2012), *mot. vidare. mot.* (2014), *dit. dit. hään.* (2016)

Michele Masucci

Konstnär och doktorand vid institutionen för Lärande, informatik, management och etik vid Karolinska Institutet.

Benjamin Noys

Professor i Critical Theory vid University of Chichester, och författare till *Georges Bataille: A Critical Introduction* (2000), *The Culture of Death* (2005), *The Persistence of the Negative: A Critique of Contemporary Continental Theory* (2010), *Malign Velocities: Speed & Capitalism* (2014), och redaktör för *Communization and its Discontents* (2011).

Mikael Nyberg

Frilansjournalist och författare. Han är ansvarig utgivare av tidskriften Clarté. Bibliografi: *Det gröna kapitalet* (1998), *Kapitalet.se* (2001), *Det stora tågrånet* (2011).

Mani Shutzberg

Läkare och doktorand i praktisk kunskap på Södertörns högskola.

Helena Tolvhed

Docent och forskare vid stockholms universitet
Disputerade i historia 2009, Lunds universitet.

Pågående forskning: Boken *På damsidan. Femininitet, motstånd och makt i svensk idrott 1920–1990* (2015) undersöker det historiska spänningsförhållandet mellan å ena sidan idrott som en mansdominerad och maskuliniserad arena, och å andra sidan kvinnokroppar och femininitet.

För närvarande arbetar Helena Tolvhed med projektet "Från folkhälsa till 'hälsoism'? Nya femininiteter och maskuliniteter inom hälsa och träning från 1970", finansierat av Vetenskapsrådet (2014–2017).

